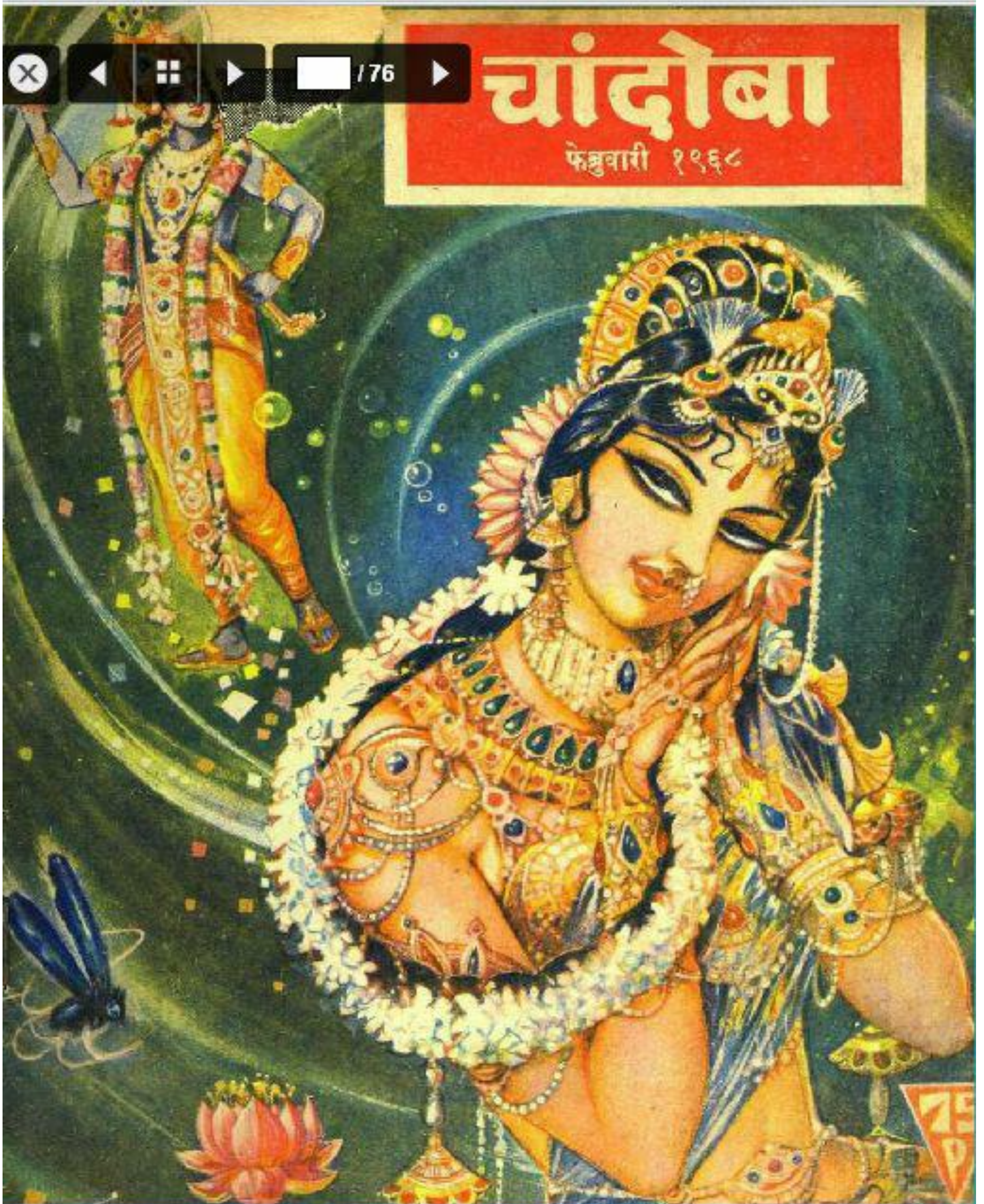

चांदोबा
फेब्रुवारी १९६८
75 P

 Fullscreen 127   14 /76

व अधिकारबाह्य' असल्याचे सांगितले. त्यांनी कंपनीचे सैन्य मागे घ्यावे अशी आज्ञा दिली.

काही महिन्यानंतर कलकत्त्याहून कर्नल अपटन पुण्याला आला आणि त्याने तेथल्या सरकारशी संधीची बोलणी सुरू केली. १ मार्च १७७६ या रोजी पुरंदरची संधी झाली. या संधी अन्वये सुरतेची संधी रद्द करण्यांत आली. परंतु साल्सेट व वसई इंग्रजांकडेच राहाले. नुकसान भरपाई म्हणून पुण्याच्या सरकारला इंग्रजांना १२ लाख रुपये द्यावे लागले. इंग्रजांना राघोबाचा पक्ष सोडावा लागला, आणि त्याला कोपरगांव येथे राहाण्यास सांगण्यात आले. पुण्याच्या सरकारने त्यांना मासिक २५ हजार रुपये पेन्शन म्हणून द्यावे असे सांगण्यात आले.

परंतु या संधीची अंमल बजावणी झाली नाही. कारण मुंबईच्या कंपनी सरकारला या अटी मान्य नव्हत्या. त्यांनी ह्या संधीला साफ नकार दिला. अपटनच्या कारवायांकडे दुर्लक्ष केले आणि राघोबाला आश्रय दिला. पुण्याच्या सरकारने पण संधीची अंमल बजावणी केली नाही. १७७७ मध्ये नाना फडणीस यांनी एका फ्रेंच नागरिकाला पश्चिम किनाऱ्यावरचें एक ठाणे देऊ केले. त्याचा परिणाम असा झाला की मुंबईच्या कौंसिलला फ्रेंचांच्या डाव पेचांविषयी शंका वाटू लागली. इंग्रजांनी पुन्हां युद्ध सुरू करण्यासाठी ६०० इंग्रज व ३३०० एतद्देशीय शिपाई पाठविले. ७ जानेवारी १७७९ या रोजी तळेगांव नजीकच्या डोंगराळ प्रदेशांत मराठा सैन्याने या सैन्याला घेरून त्याचा पराभव केला.

नागराजाच्या कोप

एका गांवी एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. अकाल मरण आल्यामुळे त्याच्या मुलीला व बायकोला कोणा वडीलधाऱ्या पुरुषाचा आधार उरला नाही. परंतु गांवचा पाटील त्यांच्या मदतीला किंवा चवकशी करायला येत जात असे. त्याचा आधार मिळाल्याने मायलेकींना कसली उणीव भासत नव्हती. मुलीचे नांव वासंती होते. वासंती लग्नाला झाली होती. ती दिसायला पण सुंदर होती. तिच्या सौंदर्यावर मुग्ध होऊन मोठ मोठ्या लोकांकडून निरोप येऊ लागले होते.

सर्व गोष्टी पाटलांच्या सल्ल्याने ठरत असल्या कारणाने आईने मुलीच्या लग्नाविषयी पण पाटलांचा सल्ला घेण्याचे. ठरवून त्यांचे मत विचारले.

"वासंतीच्या लग्नाची तुम्ही एवढी काळजी कशाला करता वहिनी? तिच्याशी मीच लग्न करून घेईन म्हणतो. म्हणून तर मी इतके दिवस सर्व जबाबदारी घेऊन काम करीत होतो." पाटील म्हणाले.

हे ऐकून आईच्या हृदयाला धक्काच बसला तिला काळजी वाटू लागली. पाटलाची तीन लग्ने तो पर्यंत होऊन गेली होती व तिन्ही बायका जिवंत होत्या. इतक्या वृद्ध माणसाशी मुलीचे लग्न करून तिला मृत्यूच्या मुखांत ढकलण्याची गोष्ट कोणत्या आईला आवडेल?

पाटलाने एका मुलीशी लग्न करण्याचे ठरविल्यावर त्याच्या विरुद्ध बोलण्याची छाती कोण करणार? त्या गांवांत तरी कोणी नव्हताच. तशी त्यांची बाजू घेऊन बोलणारा दुसरा होता तरी कोण? मग मदत कोण

Fullscreen 127 16 /76

करणार ? म्हणून मध्यरात्रीच्या सुमारास वासंती मुलीला घेऊन कोणाला कळविल्या शिवाय गांवाबाहेर निघाली.

वाटेत, रानांत त्यांना एक देऊळ दिसले. त्या देवळांत काही वेळ विश्रांती घ्यावी असे मायलेकींनी ठरविले. देवळाला लागून एक फुलाची बाग होती. त्या बागेत पुष्कळ सुवासिक फुलें होती. फुले तोडण्यासाठी वासंती बागेत गेली तेव्हां एक सांपाचे पिल्लू झुडपातून बाहेर आले. लगेच मागे पुढे न पाहातां आईने एक दगड मारून त्या सांपाला ठार केले.

वासंतीने काही फुले डोक्यात घालीत आईला विचारले—"उगाच त्या सापाला कां मारलेस आई ?"

वासंती आपले गाठाडे घाई घाईने घेऊन देवळात गेली. तिची आई पण आपले गाठाडे घेऊन तिच्या पाठोपाठ देवळांत गेली. परंतु आंत वासंती नव्हती. तिचे फक्त गाठोडेच होते. देवळांत पांच फणांच्या नागाची मूर्त होती. वासंती त्या मूर्तीमागे लपून बसली असेल कदाचित असे वाटून तिने त्या मूर्तीमागे पाहिले. पण वासंती तिथे पण नव्हती.

"बाळ, वासंती !" आईने अशी दोन तीनदां हाक मारली. पण काही उत्तर आले नाही.

पण नागाच्या मूर्तितून एक आवाज आला—"तू माझ्या मुलाला मारलेस म्हणून मी तुझ्या मुलीला अदृश्य केले आहे."

आईला फार पश्चात्ताप वाटू लागला. ज्या मुलीसाठी ती घर सोडून आली होती ती मुलगीच अदृश्य झाली. तिला काम करावे हेच सुचेना.

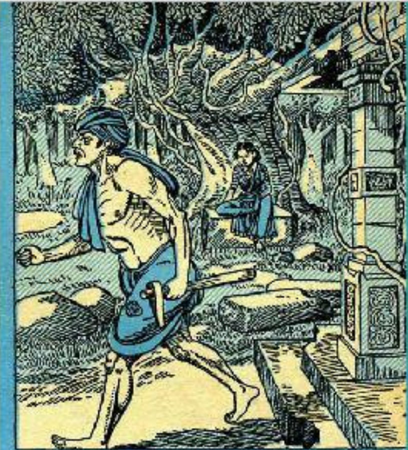
तिने नागराजा समोर डोकें टेकून नमस्कार केला व नाक रगडून क्षमा मागितली—"देवा ! नकळत माझ्याकडून हा अपराध घडला. त्याबद्दल मला दंड दे. माझ्या मुलीला देऊ नकोस."

"तुझी मुलगी जिवंत आहे, पण अदृश्य आहे. माझ्या देवळाजवळून जाणाऱ्या येणाऱ्याला तुझी मुलगी तीनदा बोलावील. जो कोणी हाक ऐकून व त्यावर विश्वास करून देवळांत येईल त्याच्याशी तिचे लग्न होईल." नागराज म्हणाला.

त्यानंतर ती दिवसभर सकाळ संध्याकाळ नागराजाचे ध्यान करू लागली. दिवसभर ती देवळाबाहेर एका झाडाखाली बसून राही. जवळपासच्या झाडांची फळे तोडून आणून ती खाऊन त्यावर कसाबसा आपला जीव राखून राहाली.

एकदा एक लाकूडफोड्या त्या बाजूला आला. देवळांतून "एकदां आंत याल का ?" त्याला वासंतीचा आवाज ऐकू आला. तो देवळात गेला. पुन्हा बाहेर येऊन म्हणाला—"कोणी दिसत नाही आत. काय पण विचित्र आहे." असे त्याच्या मनात आले व ते तोंडाबाहेर पण पडले.

"कोणी कां नाही म्हणता ? आंत एक मोहिनी पिशाचीण आहे." आई म्हणाली.

पुन्हा वासंती म्हणाली—"आंत याल का जरा !" तें ऐकून लाकूडफोड्या घाबरून पळून गेला.

नेहमी असाच कोणीना कोणी तरी येई. कधी लाकूड फोड्या, कधी चोर लपायला आलेले, कधी असाच कोणी. देवळाजवळ आल्याबरोबर प्रत्येकाला तो आवाज ऐकू येई व आई त्याला घाबरून सोडून पाठवून देई.

काही दिवसांनी एक राजकुमार त्या बाजूला आला. त्याला सुद्धा वासंतीने बोलाविले. त्याला तो आवाज ऐकू आल्याबरोबर तो आंत गेला. त्याला कोंणी

Fullscreen

127

18 /76

दिसलं नाही तेव्हा त्याने देवळाच्या चारी बाजूला हिंडून पाहिले. आंत कोणी नव्हते. पुन्हा त्याला आवाज ऐकू आला. त्याने पुन्हा आत जाऊन पाहिले. आत कोणी नव्हते. त्याने झाडाखाली बसलेल्या वासंतीच्या आईला विचारले—"कोण बोलावते आहे ही?"

"मला नाही बाई ऐकू आलं." आई म्हणाली.

इतक्यात वासंतीने तिसऱ्या वेळी हाक मारली. राजकुमार पुन्हा आंत गेला. त्याच्या पाठोपाठ आईपण आत गेली. या खेपेस वासंती आत दिसली. ती बेशुद्ध स्थितीत नागदेवाच्या पायाशी पडली होती.

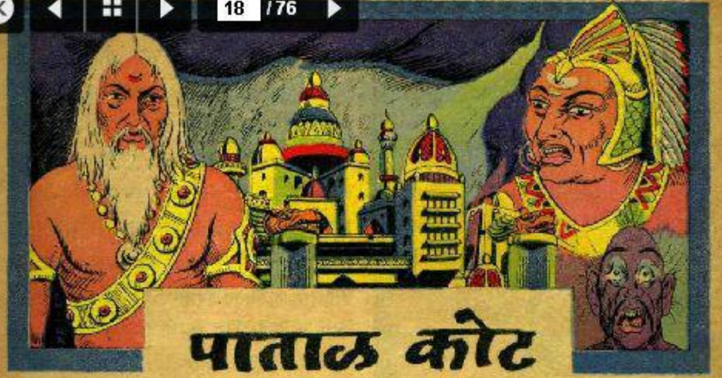
राजकुमाराने लगेच तिला उचलले. तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडले. काही वेळाने ती शुद्धीवर आली. एका अपरिचित माणसाला तिच्या तोंडावर पाणी शिंपडत असलेला पाहून लाजेने तिचे गाल लाल झाले. इतक्यांत समोर तिला तिची आई दिसली. "आई!" असे मोठ्याने ओरडत ती उठली व आईला मिठी मारली.

नंतर आईने राजकुमाराचे आभार मानले व म्हणाली—"आपल्या या उपकारांची फेड कशी काय करू मी? तुम्ही माझ्या मुलीला जीवदान दिले आहे." नंतर तिने सर्व वृत्त थोडक्यांत सांगितले.

ते ऐकून राजकुमार म्हणाला—"तुमच्या इच्छे प्रमाणे तुमच्या मुलीशी लग्न करायला मी तयार आहे."

त्यानंतर मायलेकी त्या राजकुमाराबरोबर त्यांच्या राजधानीत गेल्या. तेथे राजकुमार व वासंती यांचा विवाह थाटामाटाने पार पडला.

पाताळ कोट

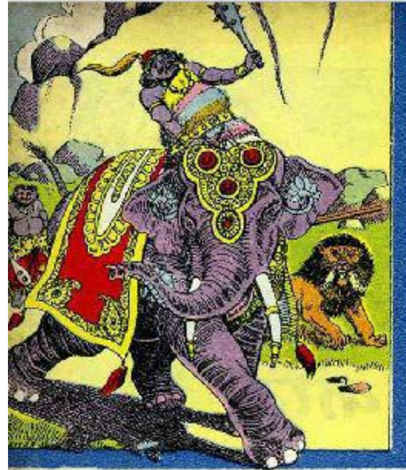
|२०|

[राक्षस काळ्या गरुडाला पाहून साष्टांग नमस्कार करू लागले तेव्हा मांत्रिकाने डोंगरावरच्या सरोवराचे पाणी पाताळकोटात सोडले. त्या पाण्यात कित्येक राक्षस बुडून प्राणास मुकले. जे जिवंत राहिले त्यांना घेऊन कालकली भुयाराकडे निघाला. त्या भुयाराच्या तोंडावर कुंभीर व शशिकांत राक्षसांच्या वाटेवर आडवे उभे होते. —पुढे]

भुयाराजवळ पोचताच कालशंबर मांत्रिक आनंदातिरेकाने ओरडून म्हणाला—"कुंभीर! आता तू पाताळकोटाचा राजा झालासच समज. तुझे राहू वंशीय राक्षस पिढ्यान् पिढ्या दंडकारण्यांत राज्य करतील. केतु कुळाचा नाश झाला."

मांत्रिक हे अजून बोलतच होता, की इतक्यात धूमकने पाठीमागून येऊन त्याच्या खांद्यावर हात ठेवला व म्हणाला—"महाकली भुयाराच्या द्वाराकडे येत आहे! त्याचा काय हेतू आहे, ते मला माहीत आहे. येऊ दे जवळ त्याला. त्याच्यावर हे मोठमोठे दगड सोडा. त्याचा व त्याच्या अनुयायांना मोक्ष मिळेल. एका दोघांना कुंभीरच्या मदतीला पाठवा व सावध रहायला सांगा त्याला."

Fullscreen 127 20 / 76

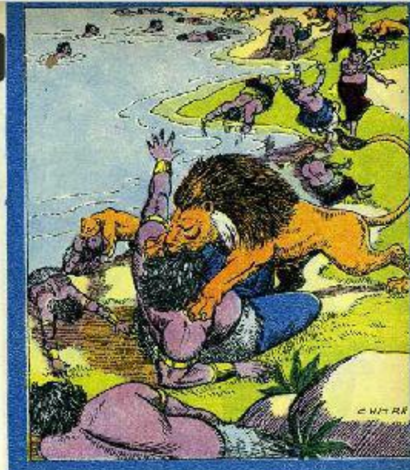

मांत्रिकाचे वाक्य पुरे होण्यापूर्वीच भयाराच्या दारावर कालकली येऊन पोच-लेला दिसला.

"जय कुंभवती," असे म्हणत त्याने हळूच आपल्या हत्तीच्या मस्तकावर गदाप्रहार केला. लगेच हत्ती पाण्यात शिरला. त्याच्या पाठोपाठ कालकलीचे अंगरक्षक ज्या हत्तीवर बसून येत होते तो हत्तीपण पुढे सरसावला. हत्तीने भुयाराच्या दारावर बसवलेल्या मोठ-मोठ्या शिळा आपल्या डोक्याने ढकलून वाट केली. कालकलीला बाहेर येताच मांत्रिक व त्याच्या मित्रांनी पाहाले. त्याचवेळी भुयारातून आणखी जोराने पाण्याचा ओघ आला व त्यामुळे कालकली व त्याच्या अंगरक्षकांच्या हत्तींचे पाय डगमगु लागले. तिकडे कुंभीर व त्याच्या साथीदारांनी थोपवून ठेवलेले सिंह चवताळून गर्जना करू लागले. त्यांना सावरण्याचा कुंभीर व त्याचे साथीदार प्रयत्न करीत असता काल-कली मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"कुंभीर! अरे, तू येथे काय करतो आहेस? विश्वास-घातकी! तूच भुयाराच्या तोंडावर शिळा ठेवल्या होत्यास आम्हांला बाहेर येता येऊ नये म्हणून होय ना?" असे म्हणत त्याने आपला हत्ती कुंभीरवर सोडला.

पण कुंभीर त्याला तयारच होता. त्याने आपल्या सिंहाला हत्तीच्या अंगावर सोडले आणि "राहू वंशकी जय!" असा जयजय-कार करीत तो पुढे सरसावला. त्याने आपला भाला नेम धरून कालकलीवर फेकला. पण त्याचा नेम चुकला व भाला हत्तीला लागला. त्यामुळे हत्ती बावरून गेला. कालकलीने त्याला सावरण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण हत्ती मोठमोठ्याने ओरडत जंगलाकडे पळत सुटला.

कालकलीचे अनुयायी त्याच्या पाठोपाठ पळत सुटले. कुंभीरने आपल्या अनुयायांना

बरोबर घेऊन त्याचा पाठलाग केला. तिकडे शशिकांतने कालकलीला वाटेत अडविले व त्याच्यावर शरवृष्टी सुरू केली.

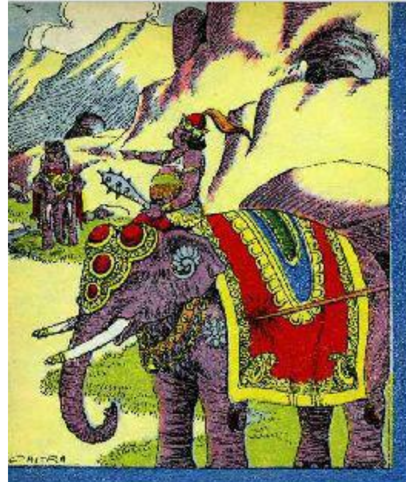
कालशंबर मांत्रिक मोठ्याने ओरडला—"शांभवी! त्या दुष्टाला ठार कर. आलोच मी." असे म्हणत त्याने खाली उडी मारली व कालकली वर धावून गेला. धूमक, सोमक, भद्र वगैरे मांत्रिका पाठोपाठ त्याच्या मदतीला धावले.

भयारातून पाण्याच्या ओघाबरोबर जे राक्षस भुयाराबाहेर आले त्यांना कुंभीरच्या अनुयायांनी ठार केले. कारण पाण्यांत गटांगळ्या खात पोहोत ते इतके दमून गेले होते की स्वतःचे रक्षण करायची देखील त्यांच्यात शक्ती उरली नव्हती. वाघ व चित्ते त्यांच्यावर तुटून पडले व त्यांनी त्यांना फाडून चिरून टाकले.

प्रसंग ओळखून कालकलीने पळ काढ-ण्याचा विचार केला. कारण शत्रूला तोंड देणे अशक्य आहे हे त्याला चांगले कळत होते. परंतु कालशंबर व त्याच्या अनुया-यांनी त्याची वाट अडवून धरली होती." पाहिजे तर त्याला डोंगराकडे निघून जाऊ दे. कारण एकदा तो जंगलांत शिरला तर त्याला हुडकून काढणे अशक्य होईल." मांत्रिक अनुयायांना म्हणाला.

महाकली व त्याच्या अंगरक्षकांना सर्वांनी मिळून चारी बाजूने छान घेरले होते. जंगलाच्या बाजूने कुंभीर व त्याचे अनुयायी दगडांचा व झाडाच्या फांद्यांचा वर्षाव त्यांच्यावर करीत होते. दुसऱ्या बाजूने शशिकांत व सोमक शरवृष्टी करीत होते. धूमक दोघां साथीदारांच्या मदतीने कांतिसेना व भामा सिंगनीला तेथून दूर सुरक्षित स्थानी पोचविण्याचा खटपटीत होते.

Fullscreen 127 22 / 76

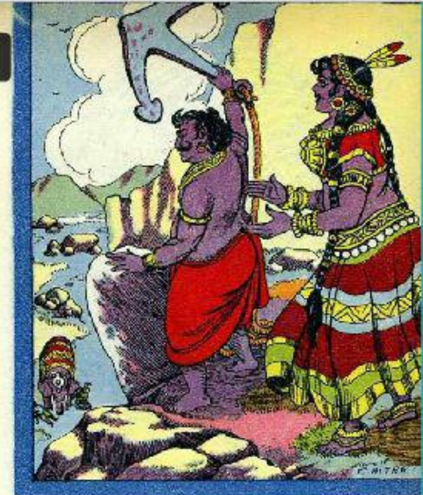
आता सुटका नाही हे कालकलीला चांगले कळत होते. तो काही वेळ गदा घेऊन स्वतःचे रक्षण करीत होता. नंतर त्याने अंगरक्षकांना सावध रहायला सांगितले व स्वतः शशिकांतावर धावून गेला. शशिकांत बाणांची वृष्टी करून ही हत्तीला अडवू शकला नाही. अशा तऱ्हेने कालकली शत्रूची फळी फोडून डोंगराकडे पळत सुटला. त्याच्या पाठीमागून त्याच्या अंगरक्षकांचा हत्ती पळू लागला.

चांगली वाट असल्याशिवाय हत्तीवर बसून पळून जाणे तितकेसे सोपे नाही हे कालकली ओळखून होता. इतक्यात त्याला समोर एक गुहा दिसली. गुहेचे तोंड इतके मोठे होते की हत्तीवर बसून त्याला आंत शिरणे शक्य होते. थोडा वेळ थांबून व मागे वळून तो आपल्या अंगरक्षकांना म्हणाला—"आता आपण शत्रूपासून पुष्कळ दूर येऊन पोचलो आहो. मी ज्या गुहेत शिरणार आहे ती त्यांना कळणे शक्य नाही. मी त्या समोरच्या गुहेत शिरत आहे. तुम्ही पण कोणत्या तरी गुहेत शिरून बसा."

महाकालीचे अंगरक्षक त्यांचा मालक गुहेत शिरल्यानंतर एका गुहेत शिरण्यासाठी निघाले. त्यांनी एकदा मागे वळून पाहिले की शत्रूला ती जागा दिसत तर नाही आणि एका गुहेत शिरण्याचा प्रयत्न करू लागले. परंतु त्यांच्या दुर्दैवाने हत्तीचे डोके गुहेच्या दाराला लागले व त्याच्या धक्याने एक मोठा दगड गडगडत येऊन त्यांच्या मानेवर पडला व ते गिरिमिरी येऊन खाली जमिनीवर आदळले. ते ओरडूं सुद्धा शकले नाहीत. तेवढ्यांत वरून हसण्याचा आवाज आला व आणखी काही दगड येऊन त्यांच्या अंगावर पडले. अशा तऱ्हेने अंगरक्षकांना कपाळ-मोक्ष मिळाला.

इतक्यांत एक खुजा राक्षस "राहू व केतू वंशाचा नाश होवो." असा ओरडत दगडांच्या आडून समोर आला. त्याच्या पाठी मागे त्याची रानटी जातीची बायको जोर जोराने टाळ्या वाजवून जणुकाही त्याला प्रोत्साहन देत होती. दोन तीन मिनटांत कुंतल देशाचा मंत्री गंगाधर काही साथी-दारांना बरोबर घेऊन तेथे आला. खुजा राक्षसाने त्याला कालकली लपून बसला होता ती गुहा दाखविली. मंत्र्याने सुचव-ल्यावरून त्याचे अनुयायी मोठ्याने ओरडून मांत्रिक, सोमक इत्यादिकांना कालकली तिकडे जवळच लपला असल्याची सूचना देऊ लागले.

त्याप्रमाणे मांत्रिक, शशिकांत, कुंभीर गुहेजवळ आले. मंत्री गंगाधर डोंगरावरून खाली उतरून आला. आपल्या मुलाला प्रेमाने भेटला. दोघांच्या डोळ्यांतून प्रेमाश्रू वाहू लागले. म्हणाला—"शशि! माझी पूर्णखात्री होती की तू जिवंत आहेस. हा खुजा राक्षस तीन महिन्यापूर्वी आपल्या राजधानीत आला. त्याच्या कडून पाताळ-कोटाचा गुप्त मार्ग कळला. मी थोडे सैन्य घेऊन काही दिवसापूर्वी येथे आलो.

पाताळ कोटाचा सर्वनाश मी स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिला. छान झाले. राजकन्या कांतिसेना कोठे आहे?"

कांतिसेना व भामासिंगनी काही वेळाने तेथे आल्या. मंत्री गंगाधरने राजकन्येला तिच्या वडिलांची खुशाली कळविली आणि म्हणाला—"तूर्त कदंब देशांत राजवट बदलली आहे. राजा कोणीच नाही. पण तू आपल्या राज्यांत पोचल्याबरोबर तुला आपली राणी करून घ्यायला प्रजा तयार आहे. त्यानंतर तूं ज्याच्याशी लग्न करशील तोच राजा होईल."

Fullscreen 127 24 /76

"शशिकांत व राजकन्या कांतिसेना यांचा प्रेम विवाह होऊन बरेच दिवस झाले आहेत. मी तिला उचलून घेऊन आलो होतो त्या दिवशी मी तिला जे वचन दिले होते ते आज पुरे झाले." कुंभीर म्हणाला.

ते ऐकून लाजेने कांतिसेना स्मित करीत खाली मान करून उभी राहाली. कालशंबर मंत्री गंगाधरसमोर येऊन म्हणाला—"महामंत्री! या सर्व नाटकाचा शेवट सुखांत होत आहे. धूमक व सोमक या दोघांनी जी मदत केली आहे ती कधी विसरता कामा नये. भद्र तर आपलाच अनुयायी आहे. मी कुंभीरला वचन दिलं आहे की पाताळकोटाचे राज्य त्याला देऊन मी परत कालीच्या सेवेला डोंगरांत निघून जाईन." नंतर खुजा राक्षसाकडे वळून मांत्रिकाने त्याला विचारले—"कालकली लपला आहे ती गुहा कोणती?"

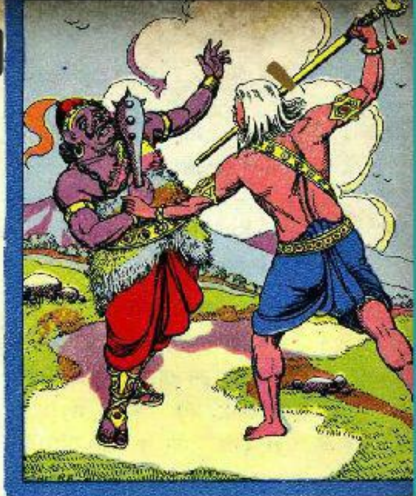
खुजा राक्षसाने ती गुहा दाखविली. मांत्रिक गुहेसमोर जाऊन उभा राहाला. त्याने आपला मंत्रदंड वर उचलून कालकलीला हाक मारली—"कालकली, ये बाहेर! भित्री भागु बाई! लपून काय बसला आहेस? तुझाकाळ हा मी तुझ्यासमोर उभा आहे पहा! ये माझ्याशी द्वंद्व करायला. माझे अनुयायी तुझ्यावर शस्त्र उगारणार नाहीत. तू मला जिंकलेस तर माझे अनुयायी तुला अडवणार नाहीत. तुला, जिकडे जावयाचे आहे तिकडे जाऊ देतील."

लगेच कालकली गदा घेऊन गुहेबाहेर आला. म्हणाला—"तरमग होऊ दे द्वंद्व! मी हत्तीला गुहेत सोडून पायी धर्मयुद्ध करण्यासाठी आलो आहे." असे म्हणत तो मांत्रिकाच्या अंगावर धावून गेला.

कालशंबरने गदेचा वार मंत्रदंडने अडवला. म्हणाला—"पापी! तू लपून वार करून ज्याचा वध केलास त्या माझ्या पित्याचाच हा मंत्रदंड आहे. तुझी शंभर वर्षे भरली आहेत. तुझ्या अंगाला हा मंत्रदंड लागताच पाण्याच्या बुडबुड्यासारखा तुझा देह फुटून जाईल. बरे तर ये, तुझ्या गदायुद्धाचे कौशल्य तर पाहू दे." असे सांगून मांत्रिक पुढे सरसावला.

मांत्रिक जे म्हणाला ते ऐकून कालकलीचा धीर सुटला. तो थर थर कापू लागला. गदेने मंत्रदंडाचा वार अडवीत तो मागे सरकू लागला. पण कालशंबरने कालकलीला पळून जाऊ दिले नाही. तो त्याच्यावर वार करीतच राहाला. तो दमून गेल्यावर "दुष्टा, मर आतां." असे म्हणत त्याने डाव्या हाताने त्याची गदा अडवली व मंत्रदंड त्याच्या छातीत खुपसून त्याला ठार केले. डोळ्यांना दिपवून सोडणारा उजेड झाला आणि कानठळ्या बसतील इतका मोठा आवाज झाला. कालकलीच्या शरिराचे तुकडे तुकडे होऊन आकाशांत उडाले.

मंत्री गंगाधर आदिकांनीं कालशंबरचा जयजयकार केला. मांत्रिकाने कालकलीची गदा कुंभीरच्या हातांत देत म्हटले—"कुंभीर! तू यापुढे दंडकारण्याचा राजा झालास. जो पाताळकोट शिल्लक आहे तो तुझा आहे."

"महामांत्रिक! मी आपला फार फार आभारी आहे. माझी आपणाजवळ अशी विनंती आहे की सरोवरांतले पाणी पाताळकोटांत कधी शिरणार नाही याचे वचन द्या." कुंभीराने महामांत्रिकाला नमस्कार करीत अशी विनंती केली.

"ते काम मी सर्वांत प्रथम करीन. दगड यथास्थानी ठेवला की झाले. घाबरू नकोस तू." कालशंबर म्हणाला.

मंत्री गंगाधर व त्याचे अनुयायी आणि कुंभीर व त्याचे अनुयायी यांनी ती रात्र आनंदाने घालविली. मेजवानी झाली, नृत्य

Fullscreen 127 26 / 76

व गायन झाले. मंत्री गंगाधर कुंभीर व मांत्रिक यांचा पाहुणा म्हणून दोन दिवस राहाला. नंतर कांतिसेना व शशिकांत यांच्यासह आपल्या सर्व अनुयायांना घेऊन तो कुंतलदेशी निघाला.

सर्व निघाले तेव्हां कुंभीर विरूपला एका बाजूला बोलावून म्हणाला "मामा सिंगनी विषयी थोडा संभाळून रहा. ती कालकलीवर प्रेम करू लागली होती. अगदी शेवटी ती यायला कबूलपण होत नव्हती. मी तिचे तोंड बंद करून तिला तिच्या इच्छेविरुद्ध उचलून घेऊन आलो होतो. तू भिल्लांचा सरदार पुलिंद याच्याकडे तिला पोचती केली नाहीस तर दोघे आयुष्यभर तुझ्यावर सूड उगवल्याशिवाय राहणार नाहीत.

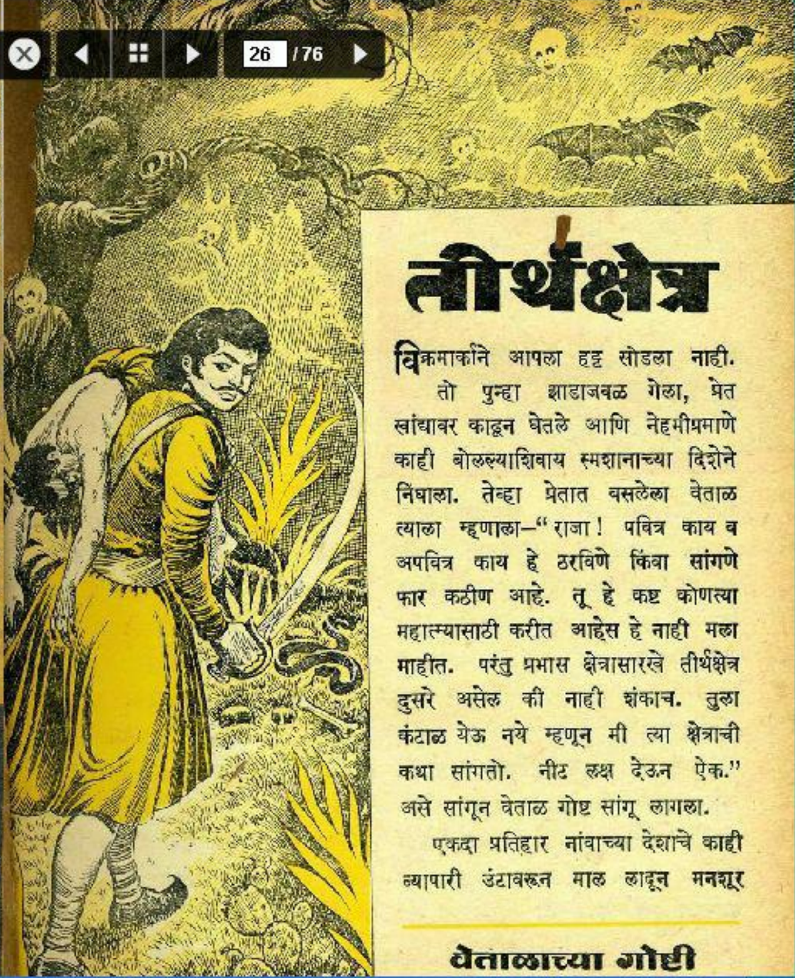
"ती त्याची दहावी बायको आहे. मी वेळ पडल्यास तिचे हातपाय बांधून तिला उचलून घेऊन जाईन आणि पुलिंदकडे पोचती करीन. कालकलीचा शेवट झालाच आहे. परंतु त्यांत मला तितकासा आनंद वाटत नाही. कारण या गडबडीत माझा लाडका गरुड कोठे गेला, दिसत नाही. ते बोलत असता त्याच्या तोंडावर दुःख स्पष्ट दिसत होते.

"या डोंगरांत त्याला हुडकून काढून तुझ्याकडे पाठविण्याची जबाबदारी मी घेतो." कुंभीर म्हणाला. असे म्हणत त्याने प्रेमाने विरूपला मुलासारखे खांकेत भरून उचलून खाली ठेवले.

"ओहो! तूं राक्षस आहेस, हे मी विसरूनच गेलो होतो." असे म्हणत विरूप जोराने हंसत पुढे निघून गेलेल्या आपल्या साथी मित्रांना जाऊन भेटला.

[संपूर्ण]

तीर्थक्षेत्र

विक्रमार्काने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे काही बोलल्याशिवाय स्मशानाच्या दिशेने निघाला. तेव्हा प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! पवित्र काय व अपवित्र काय हे ठरविणे किंवा सांगणे फार कठीण आहे. तू हे कष्ट कोणत्या महात्म्यासाठी करीत आहेस हे नाही मला माहीत. परंतु प्रभास क्षेत्रासारखे तीर्थक्षेत्र दुसरे असेल की नाही शंकाच. तुला कंटाळ येऊ नये म्हणून मी त्या क्षेत्राची कथा सांगतो. नीट लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एकदा प्रतिहार नांवाच्या देशाचे काही व्यापारी उंटावरून माल लादून मनशूर

Fullscreen 127 28 / 76

नांवाच्या नगरी निघाले. वाट एका वाळवंटातून जात होती. कारवानाचा नायक कलिदेव नांवाचा एक मोठा व्यापारी होता. त्याच्याबरोबर सात आठ लहान मोठे व्यापारी पण निघाले. उंट हाकणारे व नोकर चाकर मिळून आणखी बीस लोक होते.

अर्धीअधिक वाट निर्विघ्न पार पडली. मनशूर नगर बारा कोस दूर होते. एकाएकी एक मोठे वादळ आले. दिवसा देखील काळोख पडला. जे उंटावर बसले होते त्यांना उंटांची डोकी पण दिसत नव्हती.

जवळ जवळ बारा तास उंटांच्या अंगावर वाळूचे थर बसत होते. मध्य रात्रीच्या सुमारास वारा थांबला.

त्या संकटातून कलिदेव बाचला. तारे चमकत होते. त्यांच्या अंधूक उजेडात त्याने दृष्टी गेली तितके दूर पाहिले. पण त्याला कोठे उंट दिसला नाही की कोणी माणूस दिसला नाही. वाळूचे ढीगच ढीग दिसत होते. त्याने आपल्या नोकरांना हाक मारून पाहिले. पण नाकातोंडात इतकी वाळू जमा झाली होती की तोंडावाटे शब्दच उमटत नव्हता.

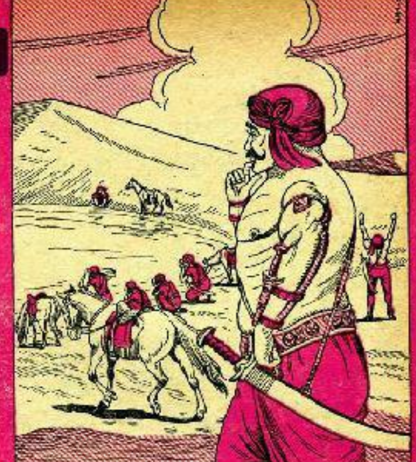
थोड्या वेळाने छान उजाडले. त्याला एक भयंकर दृश्य दिसले. दोन उंट व तीन नोकरां खेरीज बाकी सर्व उंट व मजूर मरून पडले होते. काही उंट व मनुष्य वाळू खाली पुरले गेले होते.

जे जिवंत होते ते कलिदेवला म्हणाले— “मालक, आपण ज्या वेळी घरून निघालो ती वेळ चांगली नव्हती. ही जागा किती अशुभ आहे? आपल्या कित्येक साथीदारांना व उंटांना हिने प्रत्यक्ष गिळून टाकले आहे. एक क्षणभर देखील येथे थांबावेसे वाटत नाही.

पण कलिदेवने त्यांच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. म्हणाला—“ असे कसे बोलता? आपले इतके साथीदार येथे मरून पडले आहेत. त्यांची अंत्यक्रिया केल्याशिवाय निघून जाणे रास्त होईल का? ती झाल्याशिवाय येथून निघायला मी तयार नाही.”

त्याच्या आज्ञेप्रमाणे नोकर एका खोलगट जागी खड्डा खणू लागले आणि आश्चर्य म्हणजे थोडे खणल्याबरोबर पाणी लागले, इतके की थोड्याच वेळात तो खळगा पाण्याने भरून गेला व एक लहानसा तलाव त्या जागी झाला. सर्वांनी तेथे आंघोळ केली. त्यांनी चामड्याच्या पिशव्या भरून घेतल्या व उंटांना पाणी पाजले. सर्वांना जिवात जीव आल्या सारखे वाटले. ते पाणी अमृतासारखे गोड होते.

नंतर कलिदेवने आणखी दोन जागी खड्डे खणविले. एका खड्ड्यात त्याने मनुष्यांची प्रेते पुरली व दुसऱ्यात उंट पुरून टाकले. नंतर आणखी एक खड्डा खणून त्या लोकांचे जे सामानसुमान होते ते पुरून ठेवले. उरलेल्या उंटावर माल लादून तो पुढल्या प्रवासाला निघाला.

बरेच दिवस लोटले, खड्ड्यातले पाणी जसेच्या तसेच राहाले. एकदा लुटेऱ्यांची एक टोळी घोड्यावर बसून त्या जागी आली. ते फार दुरून वाळवंटाच्या त्या तलावाजवळ आले होते. सर्व तहानेले होते. सर्वांनी पोटभर पाणी पिऊन घेतले. चोरांचा नायक त्या जागी अमृतासारखे गोड पाणी पाहून चकित झाला. ती सर्व जागा त्याच्या पायाखालची होती. परंतु त्यापूर्वी कधी तो तलाव नजरेस आला नाही. आज एकाएकी हा येथे कसा आला आणि यात इतके गोड पाणी कसे काय आले?

Fullscreen 127 30 / 76

त्याने विचार केला की आता हा चोरीचा धंदा सोडून द्यावा आणि या तलावाच्या काठी राहून आराम करावा. येथे बसल्या बसल्या चांगली मिळकत होईल. एक देवाची पिंडी ठेवून तिची पूजा करावी. लोक भक्तिभावनेने येऊन देवाची पूजा व अभिषेक करतील. त्यात चांगली मिळकत होईल व समाजांत मान पण मिळेल. संन्यास घेऊन भगवी वस्त्रे धारण करून पुढील आयुष्य सुखाने घालवावे. जवळ पासच्या गावात हे तीर्थक्षेत्र म्हणून प्रसिद्ध होईल. असा विचार करून त्याने आपल्या अनुयायांना ते सांगितले. त्यांनी तलावाला एक घाट बांधला व जवळ पासच्या खेड्यापाड्यांत ते एक तीर्थक्षेत्र असल्याचा खूप प्रचार केला.

चोरांना या प्रयत्नात खूप फायदा होऊ लागला. पुष्कळ तीर्थयात्री तेथे येऊ लागले. चोरांचा नायक व चोर साधू म्हणून लेखले जाऊ लागले.

वाळवंटातल्या तीर्थक्षेत्राची कीर्ती दूरवर पसरली. त्याचे पाणी प्याल्याने जुने आजार बरे होत. म्हणून रोगी व म्हातारी कोतारी माणसे तीर्थस्नानासाठी तेथे येऊ लागली. कित्येक देवाच्या सेवेत राहून पुढील आयुष्य घालविण्यासाठी तेथेच घर बांधून राहू लागले.

मनशूर देशाच्या राजाच्या कानावर पण त्या तीर्थक्षेत्राचा महिमा गेल्याशिवाय राहाला नाही. तो देखील तीर्थदर्शनासाठी तिकडे गेला. तेथे जे यात्री जमले होते त्यांच्या तोंडी तीर्थाचा महिमा ऐकून राजाला फार आनंद झाला. तेथे एक नगर वसवावे असे ठरवून राजाने आवश्यक सर्व मदत केली. त्याने आपल्या मुख्य मुख्य अधिकाऱ्यांना पाठवून जागेची पाहाणी

करविली. रस्ते आखून धर्मशाळा वगैरे बांधल्या व बाजार पेठेची व्यवस्था करून दिली. स्वतः राजानेच लक्ष घातल्यावर नगराची स्थापना व्हायला कितीसा वेळ लागणार? त्या तलावानजीक शंकर पार्वतीचे सुंदर संगमरमरी देऊळ बांधण्यांत आले. पुजारी, माळी इत्यादिकांसाठी लहान मोठी घरे बांधण्यांत आली. व्यापारांना उतरण्यासाठी ती एक सुंदर पेठ झाली.

तीर्थक्षेत्राची प्राप्ती दिवसे दिवस वाढत गेली. परंतु राजाला एका पैची प्राप्ती देखील होत नसे. चोरांचा नायक सर्व पैसा आपल्या जवळ जमा करीत गेला. चोर व त्यांचा सरदार वर्षानुवर्षे तेथेच राहाले. परंतु राजाने त्यांच्या पोटावर पाय आणला नाही. चोरांचा नायक वारल्यावर राजाने एक अधिकारी देवळाची व्यवस्था करण्यासाठी नेमला. तेव्हां पासून जी प्राप्ती होई त्यातली अर्धी त्या तीर्थक्षेत्राच्या निरनिराळ्या कार्यांसाठी खर्च केली जाई व अर्धी सरकारी खजिन्यांत जाई.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला– "राजा, त्या पापी डाकूने कित्येक लोकांना आयुष्यभर लुबाडण्याचे काम केले होते.

Fullscreen 127

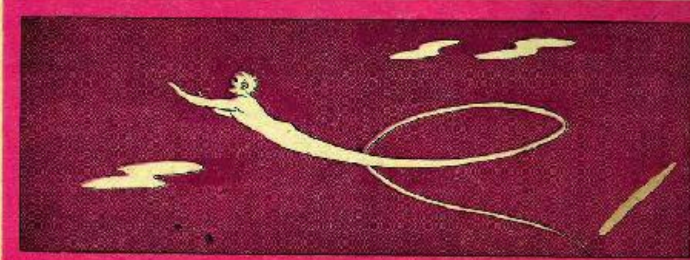

32 /76

तीर्थक्षेत्राची स्थापना त्याने लोकांना फसवून पैसे मिळविण्याच्या हेतूनेच केली होती. अशा क्षेत्राची उन्नति का व्हावी, हे नाही मला कळत. असे अपवित्र स्थान पवित्र समजून लोक तेथे आले कसे? सर्व काही धर्मविरुद्ध असून हे सर्व कसे होत राहिले? या प्रश्नांचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

त्यावर विक्रमार्क म्हणाला—"प्रभास क्षेत्र अपवित्र होते असे कसे म्हणता येईल? तेथे जे कुंड झाले ते एका धर्मभीरू माणसाच्या प्रयत्नाचे फळ होते. कलिदेवने आपल्या मृत साथीदारांना मूठमाती दिल्या शिवाय पुढे जायचे नाही असे ठरवून त्याची अंत्यक्रिया केली व त्यांचा देह अमानुषपणे पक्ष्यांना व कुत्र्यांना खायला नाही सोडला. चोर व त्याचा सरदार आले त्यापूर्वीच ते एक तीर्थक्षेत्र होऊन गेले होते. म्हणून चोरांची बुद्धी पालटली होती व म्हणूनच त्याने तो धंदा सोडून स्वार्थबुद्धीने का होईना हरिभजनांत पुढील आयुष्य घालविले. तीर्थक्षेत्रात किती पापी येऊन राहू लागले म्हणून तीर्थक्षेत्राचे पावित्र्य का कमी होते? त्या तीर्थक्षेत्री राहून व तेथेच मरण आल्याने त्या चोरांना स्वर्गप्राप्ती झाली असल्यास आश्चर्य नाही. तीर्थक्षेत्री राहून त्याना जी मिळकत झाली ती त्यांनी कोठे दुसरी कडे नेली नाही. तेथेच शेवटपर्यंत राहाले."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

पूर्वजन्मीची कर्ज फेड

एका गावी रामशास्त्री नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. तो चांगला शिकला सवरलेला होता तसाच निष्ठावान पण होता. त्याची बायको पण त्याच्याच सारखी धर्मभीरू होती. 'तुला मूलबाळ काही नाही की रे' असे कोणी म्हटले तर तो उत्तर देई—"कोणाचे देणे घेणे असले तर ना मुले होणार. पूर्व जन्मी केलेल्या कर्जाची फेड करण्यासाठीच मुले होतात." हे त्याला मनापासून खरे पण वाटत असे.

म्हणून त्याला एक मुलगा झाला तेव्हा तो त्या मुलाला सरळ स्मशानात घेऊन गेला. तेथे त्याने एक खड्डा केला, त्यात त्या मुलाला ठेवून त्यावर प्रोक्षण करून त्याला त्याने विचारले—"बोल तू कोण आहेस? माझ्या घरी का जन्मलास?"

मुलगा म्हणाला—"मी पूर्वजन्मी एक लाकूडफोड्या होतो. तू लाकडाची एक मोळी विकत घेतली होतीस, पण पैसे दिले नव्हतेस. ते वसूल करण्यासाठी तुझ्या पोटी जन्म घेतला आहे."

"तुझे देणें किती आहे?" रामशास्त्र्याने विचारले.

"दोन आणे." मुलगा म्हणाला.

"दोन आणे दिले तर निघून जाशील का?" शास्त्र्याने विचारले.

"हो, जाईन." मुलगा म्हणाला.

रामशास्त्र्याने कनवटीचे दोन आणे काढून त्याच्यावर टाकले. त्या बरोबर त्या मुलाचे प्राणोत्क्रमण झाले. रामशास्त्र्याने त्याच खड्ड्यात त्याला पुरले आणि घरी परत आला.

Fullscreen 127 34 /76

त्याला दुसरा मुलगा झाला त्याला देखील तो स्मशानात घेऊन गेला. त्याच्या अंगावर मंत्रवलेले पाणी शिपडून तोच प्रश्न त्याने त्या मुलाला विचारला. त्याचे उत्तर त्या मुलाने असे दिले—"मी पूर्वजन्मी एरंडेल विकीत असे. तू एक मण एरंडेल विकत घेऊन त्याचे पैसे दिले नव्हतेस."

"मी तुला एक मण एरंडेल परत देतो. तू निघून जाशील का?" रामशास्त्र्याने विचारले.

"हो जाईन." मुलगा म्हणाला.

रामशास्त्री त्याला घरी घेऊन गेला आणि एक मण एरंडेल घरांत आणून ठेवून बायकोला म्हणाला—"हे एरंडेल संपेपर्यंत तुझा हा मुलगा जगेल." नवऱ्याने सांगितल्याप्रमाणे ती आपल्या मुलाच्या अंगाला ते तेल लावी. त्याला थोडे तेल मधून मधून पाजी. तेल संपत आले व मुलगा आजारी पडला. आजार वाढत गेला.

"त्याचे हे कष्ट पहावत नाहीत मला. आला तसा गेला तर सुटेल बिचारा. आता तर तेल सुद्धा संपले आहे." रामशास्त्र्याची बायको बोलता मध्येच थांबली. पुढले शब्द तिच्या तोंडावाटे आले नाहीत.

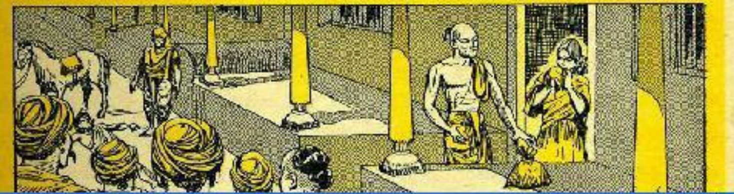
"भांड्याला जे तेल आहे ते निपटून शिपटून त्याच्या अंगाला लावून टाक. त्याचे कर्ज पुरे फिटू दे." रामशास्त्री म्हणाला. बायकोने त्याप्रमाणे केले व मुलाने प्राण सोडला.

एका वर्षाने आणखी एक मुलगा झाला. रामशास्त्री त्याला देखील स्मशानात घेऊन गेला. त्याला खड्ड्यात ठेवून पहिल्या दोघां मुलांना विचारला होता तसाच प्रश्न केला. तेव्हा मुलगा म्हणाला—"मी गेल्या जन्मी तुमच्या कडून दोन हजार रुपये कर्ज म्हणून घेतले होते. त्या कर्जाची फेड करण्यासाठी जन्म घेतला आहे." रामशास्त्री मुलाला घेऊन घरी आला आणि बायकोच्या हातात मुलाला देत म्हणाला—"हा मुलगा, आपला खरा चिरंजीव आहे. पण याच्या कडून तू चुकून सुद्धा काही घेऊ नकोस. कारण तू याच्याकडून काही घेतलेस तर तो पुढे राहीलच याची शाश्वती नाही."

मुलाचे नाव माधव असे होते. त्याने उत्तम विद्याभ्यास केला व नोकरी करू लागला. तो मोठ्या हुद्द्यावर काम करी. परंतु आई बाप त्याच्या कडून एक पै देखील घेत नसत.

एकदा माधवला एका पिशवीत पैसे ठेवून दूर गावी कोठे तरी जावयाचे होते. तो आंगणात उभा असलेल्या घोड्यावर बसायला निघाला तेव्हा घोडा पुढे पाऊलच टाकी ना. त्याची आई दारांतच उभी होती. "आई, जरा ही पिशवी हातात धर. मी या घोड्याला ठीक करतो आणि मग घेतो थैली." असे सांगून त्याने पैशाची पिशवी आईच्या हातात दिली आणि घोड्यावर बसायला पुढे झाला. पण घोड्याने त्याला नेमकी छातीत लाथ मारली व तत्काळ माधवचे प्राणोत्क्रमण झाले.

हे सर्व घडले त्यावेळी रामशास्त्री कोठे तरी बाहेर गेला होता. तो बाहेरून घरी परत आला तेव्हा समोर त्याने मुलाचे प्रेत आणि दारांत उभी राहून रडत असलेल्या बायकोला पाहिले. बायकोने पिशवीकडे बोट दाखविले व म्हणाली—"मुलाने ती हातात धरायला दिली होती." रामशास्त्र्याने पैसे मोजून पाहिले. बरोबर दोन हजार होते. म्हणाला—"त्याने कर्ज फेड केली आणि निघून गेला."

Fullscreen 127 36 /76

चंद्रसेना

चंद्रगिरी येथील राज्याच्या गादीवर उग्रसेन नांवाचा राजा राज्य करीत होता. तो भयंकर क्रूर होता व मूर्ख पण तसाच. त्याच्या राज्यांत काम करणे प्रधानापासून तर सामान्य शिपायापर्यंत प्रत्येकाला कठीण वाटू लागले.

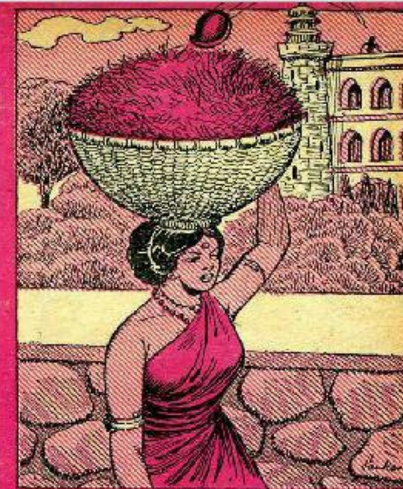
उग्रसेनाच्या बायकोचे नाव शांतादेवी होते. तिला मूळबाळ काही नव्हते. राणीचे औदार्य पाहून प्रजेला वाटे देवाने या देवीवर कां कृपा केली नाही ? पुत्र अपत्य नव्हते म्हणून राणीला जितके दुःख वाटत होते तितकेच, किंबहुना थोडे अधिकच दुःख प्रजेला वाटत होते. कारण युवराजाचा जन्म झाला की त्याला गादीवर बसवून त्याच्या नावे प्रधान राज्य करील व राजाला गादीवरून काढून लावता येईल." याशिवाय जर राजा निपुत्रिक मेला तर राज्यावर मोठे संकट येईल व कोणीतरी राज्य बळकावील ही भीती देखील प्रधानाला वाटत होती.

त्याच सुमारास चंद्रगिरी येथे एक साधू आला. उग्रसेनाने त्याचा सर्व प्रकारे सत्कार करून त्याला आपल्या घरी आतिथ्य स्वीकारून राहण्यास आग्रह केला. राणीने तिला काही अपत्य नसल्याचे कळवून साधूचा आशीर्वाद मागितला. साधू आपल्या कमंडलांतले एक फळ काढून राणीच्या हातात देत म्हणाला–"रात्री हे फळ खाऊन झोप. तुला मुलगी होईल तीच या देशाची राणी होईल."

त्या दिवशी रात्री उग्रसेन तिला म्हणाला–"साधूने दिलेले फळ तू खाऊ नकोस. मुलीचा वर कोणी देतो का ? माझ्या गादीला वारस एक स्त्री झालेली मला मुळीच खपायची नाही."

"मुलगा मुलगी काही अपत्य होऊ तर द्या. त्या साधूने एवढी कृपा करून दिलेले हे फळ खाल्ले नाही तर त्यांचा कोप नाही का होणार ?" राणी म्हणाली.

"त्याने पुत्र व्हावा असा वर न देता मुलगी होईल असा वर का दिला ? माझा अपमान हाच हेतू." असे म्हणत राजाने ते फळ राणीच्या हातांतून हिसकावून घेऊन राजवाड्याबाहेर भिरकावून फेकून दिले. दैवयोग असा की त्याच वेळी एका शेतकऱ्याची बायको हिरवे गवत कापून एका टोपलीत आपल्या गुरासाठी घेऊन राजवाड्या जवळून जात होती व तो आंबा नेमका तिच्या टोपलीत पडला. तिला ते कळले देखील नाही. घरी आल्यावर गुराना गवत घालायला गेली तेव्हा तिने तो पाहिला व कोणत्यातरी देवाची कृपा आपल्यावर झाली आहे असे समजू तिने तो आंबा कापून खाल्ला आणि झोपी गेली.

ती शेतकऱ्याची बायको राणी पेक्षा ही वयाने मोठी होती. तिला पण मूलबाळ नव्हते. पण ते फळ खाल्ल्यानंतर काही दिवसांनी ती गरोदर असल्याचे तिला वाटू लागले व तिने ते फळ खाल्ल्यामुळेच हें झाले असे नवऱ्याला सांगितले. हळूं हळूं शेजारपाजारच्या लोकांना पण ती गोष्ट कळली. परंतु कोणाला ती खरी वाटेना.

यथासमयी शेतकऱ्याच्या बायकोला एक मुलगी झाली. ती मुलीला घेऊन देव-दर्शनाला गेली. त्याच वेळी राणी पण त्या देवळात देवदर्शनाला आली. एका बाईच्या हातात गोंडस मुलगी पाहून राणीचे मातृमन आवरेना. तिने तिला विचारले–"किती दिवसाची आहे मुलगी ?"

श्री. सखाराम कामत

Fullscreen 127 38 / 76

शेतकऱ्याच्या बायकोने तिला ते दिव्यफळ कसे मिळाले हे सांगून त्यामुळेच मुलगी झाल्याचे राणीला सांगितले. राणीला चटकन सर्व गोष्ट आठवली. आपण तो आंबा खाल्ला असता तर आपल्याला मुलगी झाली असती. ती मुलगी शेतकऱ्याच्या बायकोला झाली. त्या मुलीच्या भाग्यात राज्य लिहिलेले आहे. त्या साधूची गोष्ट खरी ठरणार, असे तिला मनापासून वाटले. म्हणून ती त्या शेतकऱ्याच्या बायकोला म्हणाली– "बाई! ही मुलगी तुझीच आहे, पण मी सुद्धा तिला आपली मुलगी म्हणून मानीत जाईन. ह्या मुलीला कोणत्याहि गोष्टीची उणीव भासू देऊ नकोस बरं का? राजकन्येसारखीच तिची सर्व बडदास्त ठेव."

शेतकऱ्याच्या बायकोने राणीला नमस्कार करून तिचे फार आभार मानले. दोघांनी सायंकाळी देवळात भेटायचे ठरविले.

नंतर शांतादेवीने आपल्या राजवाड्या शेजारी बालक्रीडा मंदिर बांधवायचे ठरविले आणि त्याची राखण करायला त्याच शेतकरी नवराबायकोला नेमले. तेथे गावातल्या मोठमोठ्या घराण्यातली मुले खेळायला जमू लागली. राणी त्यांचा खेळ पाहण्याचे मिश करून त्या बागेत जाऊन तिचे कोडकौतुक करू लागली. तिने तिचे नाव चंद्रसेना असे ठेवले.

चंद्रसेना शेतकऱ्याच्या कुटुंबात जन्मली असली तरी थोर कुटुंबांत जन्मलेल्या मुलासारखीच सर्व लक्षणे तिच्यात दिसत होती. ती सर्वांबरोबर शिकत असे. हळूहळू ती शस्त्रास्त्र विद्यापण शिकू लागली. घोड्यावर बसायला पण ती शिकली. तिचा पोशाख, बोलणे व वागणे पाहून ती शेतकऱ्याची मुलगी असेल असे कोणाला वाटणेच शक्य नव्हते.

चंद्रसेना सोळा वर्षांची झाली तेव्हा राजाला तिच्या जन्माची कथा समजली. त्याने फेकून दिलेले फळ फुकट गेले नाही, हे त्याला कळले. एका खालच्या वर्गाच्या स्त्रीने ते खाल्ले व तिला ही मुलगी झाली. आता आपल्या गादीला तीच वारस होणार. हे त्याला कसे खपणार? राजाला हे देखील कळले की राणीला ही गोष्ट मुलीचा जन्म झाला तेव्हा पासूनच माहीत होती. एवढेच नव्हे तर राणीने त्या मुलीला उत्तम शिक्षण देऊन राज्याला वारस होण्यासाठी आवश्यक सर्व तयारी करून ठेवली होती. म्हणून राजाने राणीला कैदेत टाकले आणि त्या मुलीला ठार करून टाकावे असा हुकूम सोडला. बालक्रीडा मंदिर बंद करण्यात आले आणि चंद्रसेनेच्या आईवडिलांना राज्याबाहेर हाकलून देण्यात आले.

सैनिक चंद्रसेनेचा वध करण्यासाठी तिला धरून राजधानीच्या बाहेर घेऊन गेले. परंतु त्यांनी तिचा वध केला नाही. कारण राजाने निरपराध राणीला तुरुंगांत टाकले होते. त्याचा त्यांना राग आला होता. त्यांनी चंद्रसेनेचा वध करण्या ऐवजी तिला एक घोडा देऊन तिला पळून जाण्यास

सांगितले. त्यांनी एका हरणाची शिकार करून चंद्रसेनेचा वध केल्याचे राजाला जाऊन सांगितले.

चंद्रसेना *रानटी लोकांच्या वस्तीत जाऊन* राहू लागली. ते रानटी लोक नव्हतेच. चंद्रगिरीचे रहिवाशी होते. राजाचा त्यांच्यावर कोप होता. म्हणून ते रानात पळून गेले होते. तेथे देखील राजाने त्यांना स्वस्थ पणे राहू दिले नाही. तेव्हा वेष पालटून ते राहू लागले होते. रानात राहून त्यांनी शस्त्रास्त्र विद्या शिकून युद्धाची तयारी चालू ठेवली होती. राजा कधी त्या

Fullscreen 127 40 / 76

बाजूला आला की ते गुप्तपणे त्याच्यावर हल्ले करून त्याला सतावून सोडीत.

चंद्रसेनेने त्या लोकांना आपली कथा सांगून त्यांची मदत मागितली. म्हणाली– "मी त्या राजाचा दिमाख उतरवणार आहे. तुम्ही जर माझ्या मदतीला आलात तर मी त्या दुष्ट राजाची खोड मोडीन." त्या लोकांनी तिच्या म्हणण्याप्रमाणे वागायचे कबूल करून तिच्या नेतृत्वाखाली चंद्रगिरी वर चालून जाण्यासाठी तयारी केली. त्यांनी आपली शस्त्रास्त्रे लपवून ठेवली होती व निःशस्त्र राजधानीत प्रवेश करीत असल्याचे दर्शविले. चंद्रसेना पुरुषवेष धारण करून घोड्यावर बसून युद्धास निघाली.

चंद्रसेना आल्याची वार्ता राजधानीत 'हा हा' म्हणता पसरली. प्रजा राजाच्या विरुद्ध उलटली. राणीवर होत असलेले अत्याचार पाहून प्रजा चिडली होती. राजावर सूड उगवायाला ही संधी छान मिळाली. चंद्रसेना सरळ राजवाड्यावर चालून गेली. उग्रसेन एकटा तलवार घेऊन पुढे आला. त्याच्या मदतीला कोणी धावला नाही. म्हणून त्या चकमकीत तो ठार झाला. नंतर चंद्रसेनाने स्वतः दरबार भरविला व सर्वानुमते ती गादीवर बसली. शांतिदेवीला कैदेतून सुटका देण्यांत आली. शेतकऱ्याच्या कुटुंबाला आदरपूर्वक राजधानीत बोलावून आणण्यात आले.

चंद्रसेनेचा राज्याभिषेक थाटामाटाने पार पाडला. तिच्या शौर्य साहसाचे पोवाडे लोक गाऊ लागले. रानटी वस्तीत राहणारे लोक परत चंद्रगिरीला आले. त्यांच्याच पैकी एका शूर तरुणाबरोबर तिचे लग्न झाले व दोघांनी मिळून प्रजेला सुखी केलें.

दरमहा पगार

एका गांवी एक शेतकरी रहात असे. तो फार लोभी व कृपण होता. त्याने एक नोकर ठेवला होता. त्याला कामावर ठेवण्यापूर्वी त्याने नोकराला बजावून सांगितले होते की तुला दरमहा पगार चार रुपये देईन. पण तुला मी चार प्रश्न विचारीन त्यांचे बरोबर उत्तर दिले पाहिजे. तू बरोबर उत्तर दिले नाहीस तर चार रुपयांच्या ऐवजी चार टपल्या बसतील लक्षात ठेव. नोकर त्याला कबूल झाला.

एक महिना झाल्यावर शेतकऱ्याने नोकराला बोलावून म्हटले–"होयरे, तुला आज पगार द्यायचा आहे, नाही का? ये मी तुला चार प्रश्न विचारतो. उत्तर देऊन आपला पगार घे." दोघे शेकोटी जवळ गेले. शेजारी मांजर उबेसाठी बसले होते. शेतकऱ्याने मांजराकडे बोट दाखवून विचारले–"हे काय आहे?"

"का, हे तर मांजर आहे." नोकर म्हणाला.

"नाही, ही स्वच्छता आहे. तू एका प्रश्नाचे उत्तर चूक दिलेस. म्हणून एक टपली घे." असे सांगून शेतकऱ्याने नोकराच्या डोक्याला एक टपली मारली. नंतर त्याने विस्तवाकडे बोट दाखवून विचारले–"हे काय?"

"विस्तव!" नोकर म्हणाला.

"नाही. हे सुख आहे. तू उत्तर चूक दिलेस म्हणून घे आणखी एक टपली." एक टपली मारीत शेतकरी म्हणाला.

"नंतर त्याने पाण्याच्या मडक्याकडे बोट दाखवून विचारले–"हे काय आहे?"

सौ. सरस्वतीबाई मोने

Fullscreen 127 42 / 76

"का, मातीचे मडके." नोकर म्हणाला.

"नाही, ते शरीर आहे." असे सांगून शेतकऱ्याने नोकराच्या डोक्यांत आणखी एक टपली मारली. शेवटी त्याने घराच्या छपराकडे बोट दाखवून विचारले–"हे काय आहे?"

"छप्पर!" नोकर म्हणाला.

"नाही! ही उंची आहे." असे सांगून त्याने नोकराला चवथी टपली मारली व म्हणाला–"तू काम केलेस त्याचा पगार झाला. तुला हवे असेल तर याच अटीवर पुढला महिनाभर काम कर."

"तुमच्या प्रश्नांची बरोबर उत्तरे देता येईपर्यंत मी नोकरी सोडून जाणार नाही." नोकर म्हणाला.

थोड्या वेळाने शेतकरी शेतात काम करायला निघून गेला. नोकराने एक फडके तेलात बुडवून ते मांजराच्या शेपटीला बांधले व ती पट्टी पेटवून त्याने मांजराला छपरावर सोडले. छप्पराला आग लागली. नोकर मडक्यातले पाणी छपरावर शिंपडू लागला. शेतकऱ्याची बायको छपराला आग लागलेली पाहून ओरडली–"अरे असे पाणी शिंपडल्याने का आग विझणार आहे? आपल्या मालकाला बोलावून घेऊन ये."

नोकर शेतांत धावत जाऊन मालकाला म्हणाला–"मालक! स्वच्छता सुखाला घेऊन उंचीवर गेली आहे. शरिरातले सर्व पाणी टाकले तरी सुखाचा शेवट झाला नाही." असे सांगून तो निघून गेला. नोकर जे काही म्हणाला शेतकऱ्याला त्याचा अर्थ मुळीच कळला नाही. म्हणून तो घरी गेला नाही. म्हणून त्याचे घर व त्यातल्या सर्व वस्तु जळून गेल्या.

एकदा एक राजा आपल्या मंत्र्याबरोबर वेष पालटून प्रजेच्या सुखदुःखाची माहिती काढण्यासाठी हिंडत होता. एका गांवी एका झोपडीच्या समोर त्यांना एक म्हातारी बसून रडत असलेली दिसली. ती म्हणत होती–"देवा, का नाही बोलावून घेत? किती दिवस हे कष्ट सहन करू मी आता?"

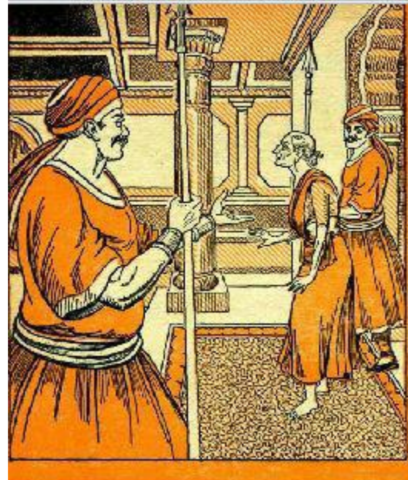
राजाने ते ऐकले आणि जवळ जाऊन विचारले–"आजी? का हो, जगाचा इतका वीट आला काय झाले? काही मदत करण्या सारखी असेलतर सांगा."

"या बाळांनो! दुरून कोठून आलेले दिसता आहा? बसा. आता काय उरले आहे? ह्या जगाचा प्रवास संपत आला. एक नात आहे. येऊन भेटते कधी कधी. तिच्या घरी जाऊन रहावे, म्हणावे तर तिच्या सासूला ते कसे खपणार? म्हणून मी एकटीच राहाते. चार घरी काम करते, त्यावर भरते आहे पोटाची खळगी. देवाच्या बोलावण्याची वाट पाहाते आहे. काय उरले आहे आता या जगाची आशा ठेवायला? म्हातारी म्हणाली.

"या उतार वयांत तुझ्या हातून काय काम होणार? सोड ते. हे पैसे ठेवून घे आणि सुखाने रहा." असे सांगून राजाने तिला शंभर रुपये काढून दिले आणि मंत्र्याबरोबर निघून गेला.

एका आठवड्याने दोघे राजधानीकडे परत जात असता पुन्हा त्या म्हातारीच्या झोपडीसमोर आले. तेव्हां सुद्धा म्हातारी रडत बडबडत होती–"विटला बाई जीव! देवा, घे बोलावून आता."

Fullscreen 127 44 /76

राजाने म्हातारीत काही फरक न झालेला पाहून विचारले–"आजी, बरं आहे ना? मी दिलेले पैसे आहेत कीं संपले?"

"मी ते पैसे कोठे खर्च करू व कशासाठी? नातीसाठी ठेवून दिले आहेत, जसेच्या तसे. पण ती आलीच नाही. चोरांनी येऊन चोरी करू नये म्हणून काळजी करावी लागते." म्हातारी म्हणाली.

"आजी, उद्या माझे नोकर येतील. त्यांच्याबरोबर येऊन माझ्या घरी रहा. तुम्हांला कसली काळजी करण्याचे कारण नाही." असे सांगून राजा निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी उजाडताच राजाचे शिपाई एक पालखी घेऊन आले. आपल्या घरी रहायला ज्याने बोलाविले तो स्वतः राजाच होता हे म्हातारीला कळले. राजाचीच आज्ञा होती, म्हणून तिला पालखीत बसून जावे लागले.

राजाच्या नोकरांनी म्हातारीच्या राहण्याची व्यवस्था राजवाड्यातच एक कोपऱ्यातल्या खोलीत करून दिली. तिच्यासाठी जेवणाचे ताट राजवाड्यातूनच येत असे.

आता तरी म्हातारीला कोणती हि काळजी नसावी असे राजाला वाटले. म्हणून तो तिला भेटायला गेला आणि विचारले–"कसे काय आजी? आता तरी सर्व ठीक आहे ना?"

म्हातारी आढे वेढे घेऊन म्हणाली–"येथे कोणत्या गोष्टीची उणीव असणार बाबा? पण माझ्या घरादाराचे काय झालं असेल, देवच जाणे."

"पण तुम्हांला या जागेपेक्षा तुमच्या झोपडीत जास्त आराम होता असे वाटते का?"

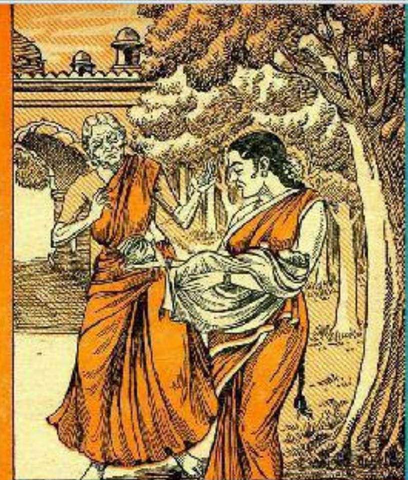
"तसं काही मी म्हणत नाही. पण विचार कर, माझी नात मला भेटायला आली तर तिकडेच येईल आणि मी घरात नाही हे पाहून घाबरून जाईल, आजी गेली कुठे? झालं तरी काय?" म्हातारी म्हणाली.

नातीला भेटण्याची इच्छा दिसते आहे म्हातारीच्या मनात, असा विचार करून राजाने तिच्या नातीला बोलवून घेतले. नात आपल्या तान्ह्या मुलीला घेऊन आली.

राजवाड्यात नातीला करमेना. हिंडाफिरायला किंवा बोला बसायला जी मोकळीक तिला झोपडीत वाटे ती राजवाड्यात नव्हती. तिची तान्ही मुलगी रडली की राजवाड्यातल्या दासदासी बेजार करून सोडीत. तिला काय करावे हे सुचेना. म्हातारीची पण तीच आवस्था झाली. ती आपल्या नातीला नेहमी रागवे, हे नको करूस, ते नको करूस इत्यादि."

दोन दिवसात नात कंटाळली. मी आपली घरी जाते, आजी!" ती म्हणाली. म्हातारीने दिलेली शंभर रूपयांची पिशवी घेऊन मुली बरोबर म्हातारीची नात निघून गेली.

त्यानंतर म्हातारीच्या जिवाला सुख म्हणून वाटेना. तिला राजवाड्यातल्या जीवनाचा वीट आला. राजवाड्यात ती

होती म्हणूनच नात इतक्या दिवसांनी आली व दोन दिवस सुद्धा राहाली नाही. ती आपल्या घरी असती तर नात जास्त दिवस राहाली नसती का?

राजा पुन्हा काही दिवसांनी आला व त्याने तिला विचारले–"आजी, आतां तरी सर्व आराम आहे ना?"

"कसला आराम बाबा? आपल्या घरी काही काम तरी करायला मिळाले असते. येथे दोन्ही वेळ बसल्या बसल्या खायला मिळतं आहे. आळशासारखं बसून नाही जात अन्न." म्हातारी म्हणाली.

Fullscreen 127 46 /76

"कामाची संवय असणाऱ्या बाईला स्वस्थ कसे बसवेल? कांहीं तरी काम केल्याशिवाय तिच्या जिवाला सुख मिळणे अशक्य, असा विचार करून राजाने आपल्या मुलीकडे म्हातारीला नेले आणि एक न एक काम द्यायला तिला सांगितले.

राजकुमारीकडे म्हातारीला जास्त आराम वाटला. पण सुख नव्हते. तिला तिच्या घराची आठवण जास्त जास्त होऊ लागली. तिला वाटे आपण किती दूर येऊन पडलो आहो? घराच्या किल्ल्या नेहमी कमरेला खोचलेल्या होत्या. त्यांच्यावर नजर गेली की तिच्या डोळ्यांतून टिपे गळू लागत.

"काय आजी, बरं नाही का?" राजकुमारीने विचारले.

"बाळ, आपल्या बाबांना सांग, मला घरी जाऊन येऊ दे. फक्त चार दिवस राहून परत येईन." म्हातारी म्हणाली.

मुलीने सांगितल्या बरोबर राजाने नोकरांकरवी म्हातारीला तिच्या घरी पोचते केले. नोकराबरोबर वेष पालटून, म्हातारी घरी गेल्यावर काय करते हे पाहण्यासाठी स्वतः राजा गेला.

म्हातारी पालखीतून उतरली. कुलुप काढून केर काढला आणि हातरी घालून आडवी होत म्हणाली—"सुटले रे देवा, त्या तुरुंगवासातून" ती ते इतक्या मोठ्याने म्हणाली होती की राजाला पण ऐकू आले.

कष्ट असो की सुख म्हातारीला स्वतंत्रता, आपले घर, आपले काम, आपले जीवन एवढेच हवे होते, हे राजाला कळले व तो आपल्या घरी परत गेला.

कावळ्यांचे प्रेम

एका गावी रघू नावाचा एक गरीब मुलगा रहात असे. लहानपणीच त्याची आई वारली. त्याचे वय तेव्हां दहा वर्षांचे असेल नसेल. त्याच्या वडिलांचे त्याच वेळी डोळे गेले व त्यांना सर्व जग अंधकाराने भरलेले भासू लागले.

रघू मेहनत मजुरी करीत असे. जी मजुरी मिळे त्याची ज्वार बाजरी किंवा असेच काही धान्य बाजारांत विकत घेऊन तो ते दळून आणी व भाकऱ्या करून वडिलांना खायला घाली आणि स्वतः खाऊन घेऊन उरलेल्या कावळ्यांना घाली.

रघूला मित्र काय ते ते कावळेच होते. कावळे त्याला जीव की प्राण वाटत. रोज जेवतांना तो ओसरात बसून कावळ्यांची गंमत पाही. स्वतः पोटभर खायला मिळाले नाही तरी तो उपाशी राहून कावळ्यांना अवश्य खायला घाली.

एकदा रघूने जितक्या भाकऱ्या केल्या होत्या, त्याच्या बापालाच त्या पुरल्या नाहीत. त्याच्यासाठी किंवा कावळ्यांसाठी एक तुकडा देखील उरला नाही. स्वतःसाठी भाकरी उरली नाही, त्याची त्याला फिकीर नव्हती. त्याला वाईट वाटले ते कावळ्यांना खायला घालायला काही उरले नाही याचे.

तो बाहेर आला तेव्हा भिंतीवर कावळे येऊन बसले होते. त्यांना पाहून रघूचा जीव कळवळून आला. तो कावळ्यांना म्हणाला—"काय करणार, आज तुमच्यासाठी काही उरलं नाही." आणि गंमत अशी कीं कावळे पण, तो जे काही बोलला हे त्यांना कळले असावे अशा तऱ्हेने लगेच उडून गेले.

Fullscreen 127 48 /76

थोड्या वेळाने एक कावळा चोचीत काही … घेऊन आला आणि रघूच्या समोर ते टाकून उडत निघून गेला. त्याने जवळ जाऊन वाकून पाहिले की काय आहे आणि त्याला आश्चर्य वाटले, ती एक अंगठी होती–खुद्द राजाची मुद्रिका. तो घाबरत घरात गेला आणि वडिलांना हाक मारून म्हणाला–"बाबा, ही अंगठी कावळा येथे टाकून गेला आहे. ही राजाची मुद्रिका असेलशी वाटते. काय करावे, सांगा."

बाप म्हणाला–"राजाची मुद्रिका असेल तर एक क्षणभर देखील जवळ ठेवता कामा नये. तो एक मोठा गुन्हा आहे. राजधानी पर्यंत तुला जाणे शक्य नाही. म्हणून तू गावातल्या फोजदाराला नेऊन दे आणि तुला ती कशी मिळाली हे सांगून राजाकडे पोचती करायला त्यालाच सांग."

म्हणून रघू फोजदाराकडे गेला आणि राजाची मुद्रिका त्याला देऊन, त्याला ती कशी मिळाली हें सांगून ती राजाकडे पोचती करायला सांगितले.

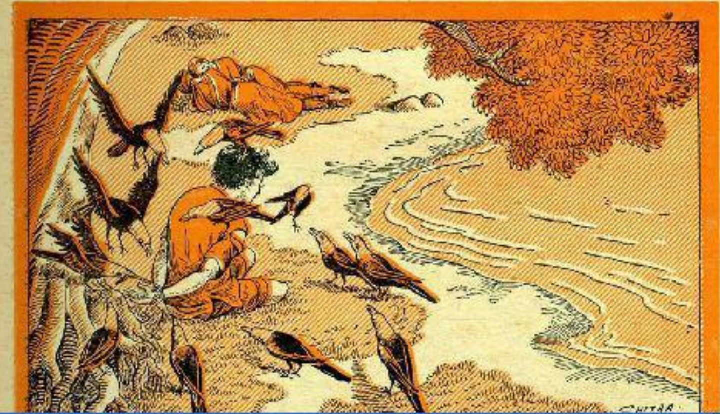
"राजाची मुद्रिका, पुष्कळ दिवस झाले, चोरीला गेली आहे आणि महाराजांची अशी आज्ञा आहे की ही मुद्रिका ज्या कोणा-जवळ मिळेल त्याला धरून आणावे. म्हणून तुला कैद करून मी तुला राजासमोर हजर करणार आहे." फोजदार म्हणाला.

फोजदाराने दोघा शिपायांना बोलवून रघूचे दोन्ही हात बांधवले आणि राजाकडे त्याला घेऊन जायला सांगितले. तो स्वतः मागाहून थोड्या वेळाने येणार आहे असे तो म्हणाला.

अर्ध्या वाटेवर ते पोचले तो पर्यंत सूर्यास्त होऊ लागला. शिपाई एका तलावाच्या काठी थांबले. त्यांनी बरोबर जे काही आणले होते ते काढून खायला बसले. खाऊन पिऊन ते जरा आडवे झाले. तलावावरून गार गार वारा येत होता. त्यांना त्यामुळे लगेच झोप आली व ते गाढ झोपी गेले.

इतक्यात कोठून तरी कावळ्यांची एक टोळी आली. 'काव' 'काव' ओरडल्या शिवाय दोन तीन कावळे रघूजवळ उडत आले. त्याचे हात बांधले होते त्या दोरीची गाठ त्यांनी धरून ओढली. गाठ सुटली आणि कावळे काही ओरडा आरडा केल्याशिवाय आले होते तसे निघून गेले.

प्रथम घरीं जावयाचा विचार रघूच्या मनात आला. परंतु परत जाण्यात अर्थ नाही हे ओळखून तो पाय वाटेने सरळ राजधानीकडे निघाला. राजधानीत पोचल्या-वर तो राजवाड्यात राजाच्या दर्शनाला गेला. त्याने राजाला नम्रपणे नमस्कार करून जे घडले ते खरे खरे सांगून टाकले. म्हणाला–"कावळ्यांनी आणून दिलेली अंगठी मी बापाच्या सल्ल्याप्रमाणे फोजदारा-कडे नेऊन दिली. परंतु फोजदाराने मला कैद केले व शिपायां बरोबर आपणांकडे पाठवून दिले. राजधानीच्या वाटेवर मला कावळ्यांनी सोडविले. म्हणून मीच अंगठी आणली आहे."

 Fullscreen 127   50 /76

राजा सर्व वृत्त ऐकून घेऊन म्हणाला— "कावळ्यांनी तुला जितकी मदत केली आहे त्याचा शतांश देखील मनुष्य जातीने केलेली नाही." असे सांगून त्याने शंभर सुवर्णमुद्रा बक्षिस देऊन त्याला निरोप दिला.

रघूच्या डोळ्यांत आनंदाश्रू आले. राजाचा निरोप घेऊन तो निघाला तेव्हा राजा त्याला थांबायला सांगून म्हणाला— "अरे पण तू इतके पैसे घेऊन एकटा घरी कसा काय जाशील? थांब मी त्या फोजदारालाच तुझ्याबरोबर सोबत म्हणून पाठवतो.

थोड्या वेळाने तो फोजदार व ते दोन शिपाई घेऊन पोचले. फोजदार म्हणाला— "महाराज आपली मुद्रिका मिळाली, परंतु चोर पळून गेला आहे. त्याला लवकरच पकडून...." असे म्हणत म्हणत तो मध्येच थांबला. कारण त्याचवेळी त्याची नजर रघूवर गेली.

राजा स्मित करून म्हणाला—"खऱ्या चोराला धरण्यासाठी तुला आकाशात उड्डाण करावे लागेल. या मुलाने मुद्रिका आणून दिल्याचे सांगितले व त्याला त्याबद्दल बक्षिस पण देण्यात आले आहे. आता त्या मुलाला सुखरूप घरी पोंचता करण्याची जबाबदारी तुझी आहे.

राजाने दिलेले पैसे घेऊन रघू घरी आला. त्याने एक वेताचे घर विघत घेतले आणि आपल्या वडिलांबरोबर त्या घरांत राहून कामधंदा करू लागला. त्याची गोष्ट हळू हळू गावभर पसरली व तो ज्या घरात राहू लागला त्या घराचे नाव 'कावळ्याचे घर' पडले. त्या घरावर कावळे रोज जमत व त्यांना खायला पण मिळे.

गप्पिष्ट गोपू

एका गांवी एक षड्गप्पिष्ट रहात असे. थापा देणे, हा एकच धंदा तो करीत असे. अशक्य अशा गोष्टी करून दाखविल्याची थाप मारून भोळ्या भावड्या लोकांना तो फसवी. एकदां तो शेजारच्या गावी त्रिगप्पिष्ट आहे हे ऐकून त्याच्याशी बोलून तीन गोष्टींची पैज जिंकण्याच्या हेतूने तो त्याच्या गावी गेला.

वाटेत गोपू नांवाचा त्रिगप्पिष्टाचा मुलगा शेतांत काम करीत असताना भेटला. त्याने षडगप्पिष्टाला कोण काय व कोणत्या कामावर तो आला असल्याचे विचारून घेतले. त्याने विचार केला की याची व वडिलांची गाठच पडू नये अशी काही तरी युक्ति केली पाहिजे. असं केल्याने त्याच्या वडिलांचा अपमान होणार नाही. म्हणून तो षडगप्पिष्टाला म्हणाला—"अहो षडगप्पिष्ट! माझे त्रिगप्पिष्ट वडील घरी नाहीत. असं झालं की आकाश फाटले तेव्हा ते शिवण्यासाठी, माझे वडील ढेकणांची आंतडी मुंग्यांची कातडी आणि वाण्याचा दाभण घेऊन गेले आहेत."

त्रिगप्पिष्टाचा मुलगाच इतका गप्पिष्ट आहे तर बाप त्यांच्याहून वस्ताद असणार, असा विचार करून षडगप्पिष्ट आल्या वाटेने निमूट पणे आपल्या गावी परतला. घरी परत आल्यावर गोपूने बापाला, षड-गप्पिष्ट कोणत्या हेतूने आला होता व त्याला कसे परत जावे लागले, हें सांगितलें. आपण बजावलेली कामगिरी ऐकून बाप पाठ थोपटतील ही आशा बाळगून मुलाने घडलेली गोष्ट सांगितली.

ते ऐकून मुलाचे कौतुक करण्या ऐवजी त्रिगप्पिष्टाला मुलाचा राग आला. इतका

सौ. विमलाबाई पाटकर

Fullscreen 127 52 /76

की रात्री मुलगा झोपला असता त्याला खाटेसकट उचलून घेऊन तो त्याला विहिरीत फेकून द्यायला निघाला.

वाटेत गोपूची झोप मोडली. बापाच्या मनांतली गोष्ट त्याच्या लक्षात आली. वाटेत वडाची लोंबत असलेली एक पारंबी धरून तो झाडावर चढून जाऊन बसला. त्रिगपिष्ट खाट विहिरीत फेकून घरी जाऊन स्वस्थपणे झोपला. दुसऱ्या दिवशीं सकाळी झोप मोडली तेव्हा गोपू गोठा झाडीत असलेला त्याला दिसला. त्याने त्याला हाक मारून विचारले–"काय रे विहिरींतून कसा काय बाहेर आलास?"

"बेडकाच्या तोंडात लगाम घालून त्याच्यावर बसलो आणि टाच मारल्याबरोबर बेडूक उड्या मारीत वर घेऊन आला." गोपू म्हणाला.

ते ऐकून त्रिगपिष्टाला जास्तच राग आला. दुसऱ्या दिवशी गोपू झोपला असता बाप त्याला खाटेसकट तलावात फेकून देऊन निघून आला. पण त्या वेळी सुद्धा वडाची पारंबी धरून गोपूने आपले रक्षण करून घेतले.

उजाडल्यावर मुलाला गोठा साफ करीत असता पाहून बापाने विचारले–"कायरे तलावातून कसा काय बाहेर आलास?"

"अक्कल असल्यावर काय अशक्य आहे, बाबा? पाण्यावर आल्यावर मला तलावाच्या दोन्ही बाजूंच्या काठावर दोघे बोलत असलेले दिसले. दोघांच्या आवाजाचे धागे घेऊन मी दोरी विणली आणि ती धरून बाहेर आलो." गोपू म्हणाला.

त्रिगपिष्ट मुलाची हुशारी पाहून खूष झाला. मुलगा आपलं नाव राखील ही त्याची खात्री झाली.

त्रिदेव

एका राज्यात निर्जन प्रदेशात तीन मूर्ती एकदा सांपडल्या. तिन्ही एकसारख्या होत्या. तिन्हीत काही एक फरक नव्हता. लोक तेथे येत व भक्तीने पूजा करीत. लोक नवस पण करीत व एक मूर्त बोलून उत्तर देई.

"देव बोलतो. श्रद्धा व भक्ती पूर्वक जे काहीं विचारावे त्याचे बरोबर उत्तर मिळते." दररोज हेच आपसात बोलत लोक घरी निघून जात.

हळू हळू ही गोष्ट राज्यभर पसरली, राजा स्वतः दर्शनाला आला व त्याला तोच प्रत्यय आला. त्याने त्या जागी एक देऊळ बांधले. पूजेसाठी पुजारी नेमला. देवाच्या दर्शनाला लोक येत त्यांच्याकडून दररोज सहस्रावधी रुपयांची प्राप्ती होऊ लागली. लोक प्रश्न विचारीत व देव त्याची सर्वांची उत्तरे देत. प्रश्नांची काही उत्तरेबरोबर निघत व काही चूक ठरत. म्हणून दर्शनाला येणाऱ्यांची संख्या कमी होऊ लागली व राजाला प्राप्तीपण कमी होऊ लागली. तेव्हां राजाला आश्चर्य वाटलें व त्यानें पुजाऱ्याला बोलावून विचारले–"भक्तांचा देवावरचा विश्वास उडत चालला आहे. कारण काय?"

"महाराज! मला असे आढळून आले आहे की तिघे देव खरे बोलणार नसून त्यांच्यापैकी फक्त एकच खरे बोलतो. एक पूर्ण खोटे बोलतो व एक हुशारी करतो. म्हणजे तो उत्तर देतो ते खरे होऊ शकते किंवा खोटे होऊ शकते." पुजारी म्हणाला.

श्री. वा. ग. सोनार

Fullscreen 127 54 /76

“त्यांच्यापैकी सत्यवादी कोण आहे हे तुम्हाला कळलं नाही का?” राजाने विचारले.

“तेच कळणं कठीण झालं आहे, महाराज, निरनिराळे लोक देवाला प्रश्न विचारायला जातात. मी काही तेथें नसतो. परत आल्यावर कोणत्या देवाला कोणता प्रश्न विचारला व त्याने काय उत्तर दिले हे नाही सांगत. म्हणून कोणता देव खरा व कोणता खोटा, हे ठरविणं कठीण आहे.” पुजारी म्हणाला.

तें ऐकून व विचार करून राजाने एक उपाय योजला आणि “तिघां देवांमध्ये कोण सत्यवादी आहे, कोण असत्यवादी आणि कोण युक्तिवादी हे जो कोणीबरोबर शोध, काढून सांगेल त्याला एक जहागीर इनाम मिळेल,” असे त्याने जाहीर केले.

राजधानीतून कित्येक लोकांनी येऊन प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणाला शोध लागला नाही. शेवटी एक शेतकरी येऊन राजाला म्हणाला—“मी सांगतो महाराज, खरा देव कोण व खोटा कोण ते.”

पुजारी व शेतकरी दोघे देवळात गेले. शेतकऱ्याने पहिल्या देवाला विचारले—“आपल्या शेजारी जो देव आहे तो कोण?”

“सत्यवादी देव!” तो म्हणाला. नंतर शेतकऱ्याने दुसऱ्या देवाला विचारले—तू कसा देव आहेस?”

दुसरा देव म्हणाला—“मी युक्तिवादी आहे.” शेतकऱ्याने तिसऱ्या देवाला विचारले—“तुझ्या शेजारी जो देव आहे तो कोण?”

“असत्यवादी आहे.” तिसरा देव म्हणाला. शेतकरी बाहेर आल्यावर पुजाऱ्याला म्हणाला—“चला मी सांगतो, कोण सत्यवादी किंवा असत्यवादी की युक्तिवादी ते.”

पुजाऱ्याला ते काही कळले नाही. तो शेतकऱ्याबरोबर राजाकडे गेला. शेतकरी राजाला म्हणाला—“महाराज! पहिला देव युक्तिवादी आहे. दुसरा असत्यवादी आहे व तिसरा सत्यवादी आहे.” असे सांगून त्याने जे प्रश्न त्यांना विचारले होते ते सांगून त्यांनी जी उत्तरे दिली होती ती देखील सांगितली.

“पण मला नाही उलगडा झाला त्या उत्तरांवरून.” राजा म्हणाला.

तेव्हा शेतकरी म्हणाला—“जरा लक्षपूर्वक विचार करून पहा. पहिल्या देवाने दुसऱ्याला सत्यवादी म्हटले. पहिला सत्यवादी तरी असणार नाही तर असत्यवादी किंवा युक्तिवादी. तो स्वतः सत्यवादी असेल तर दुसऱ्याला सत्यवादी म्हणणें शक्य नाही. दुसरा देखील सत्यवादी नाही. कारण तो सत्यवादी असेल तर स्वतःला युक्तिवादी म्हणणे खोटे होईल. म्हणजे तो असत्यवादीच असला पाहिजे. तो खरोखरीच युक्ति वादी आहे तर तो असे खरे कधी सांगणारच नाहीं की मी युक्तिवादी आहे. युक्तिवादी कदाचित खरे सांगू शकेल असे म्हणता येईल. पण तिसरा देव सत्यवादी ठरलाच आहे त्याच्या म्हणण्या प्रमाणें मधला देव असत्यवादी आहे हे कळते. म्हणून मधला असत्यवादीच असला पाहिजे. म्हणजे पहिला असत्यवादी नव्हता हे सिद्ध होते. तो युक्तिवादी होता म्हणूनच तर त्याने बाजूच्या देवाला सत्यवादी म्हणून त्याला खूष करण्याचा प्रयत्न केला.”

राजा शेतकऱ्याची युक्ति व तर्क ऐकून खूष झाला व त्याने त्याला जाहीर केल्याप्रमाणें एक जहागीर बक्षिस दिली.

Fullscreen 127 56 /76

स्तोत्र कोणाचे म्हणावे?

कुरुदेशांत एकदा फार मोठा दुष्काळ पडला. पोटाला पट्टी बांधून लोक काम करीत. पण शेवटी देश सोडून लोकांना जावे लागले.

अशा लोकांमध्ये चाक्रायण गोत्रातला उषस्ती नावाचा एक ज्ञानी पुरुष पण होता. तो वेदांचा मर्मज्ञ विद्वान होता. तो आपली बायको आटकी हिला बरोबर घेऊन स्वतःचे गाव सोडून पुष्कळ दूरच्या एका गावी आला.

त्याला एक माहूत शिजवलेले कुळीथ खात असलेला दिसला. उपाशी उषस्ती जवळ जाऊन म्हणाला—"काय रे बुवा, 'मला देखील थोडे कुळीथ देतोस का?"

"हे उष्टे आहेत व दुसरे कुळीथ माझ्याकडे नाहीत." माहूत म्हणाला.

"उष्टे आहेत तर हरकत नाही. तेच मला दे." उषस्ती म्हणाला. माहूताने थोडे कुळीथ काढून दिले. त्यापैकी थोडे उषस्तीने खाल्ले आणि काही उपरण्यात बांधून ठेवले.

माहूत त्याला आपल्या तांब्यातले पाणी प्यायला देऊ लागला. पण उषस्तीने ते पाणी घेतले नाही व म्हणाला—"हे पाणी उष्टे आहे. मला नको."

"उष्टे कुळीथ तू खाल्लेस ते?" माहूताने, चकित होऊन उषस्तीला विचारले.

"मी हे कुळीथ खाल्ले नसते तर मला उपाशी मरावे लागले असते. खायला कोठे मिळत नाही आणि प्रत्येक जागी पाणी मिळते आहे." असे सांगून उषस्ती निघून गेला.

त्याने ते कुळीथ आपल्या बायकोला खायला नेऊन दिले. तिला त्यावेळी भूक नव्हती. म्हणून तिने ते तसेच ठेवून दिले.

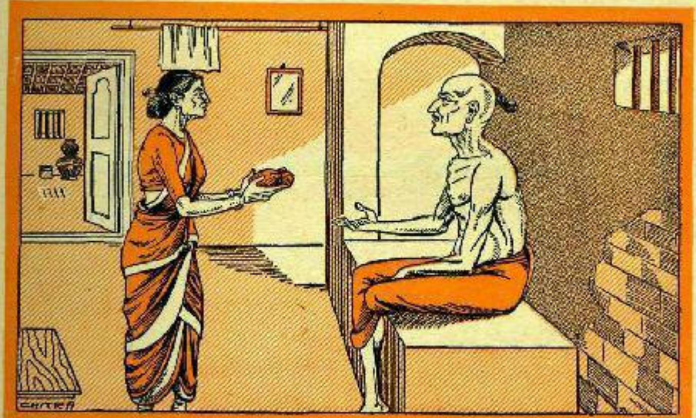
उषस्तीनें दुसऱ्या दिवशी बायकोला विचारले—"आहे का काही खायला? काही पोटात पडलं, तर काही तरी काम करायला थोडा उत्साह वाटेल. शेजारी एका गांवी राजा यज्ञ करीत असल्याचे कळते."

"काल तुम्ही कुळीथ दिले होते ना, ते मी तसेच ठेवून दिले आहेत. ते खाऊन घ्या आणि यज्ञ करायला जा." आटकी नवऱ्याला म्हणाली.

उषस्ती ते उष्टे कुळीथ, आता तर ते शिळे पण झाले होते, खाऊन यज्ञ करायला निघाला. यज्ञशाळेत प्रवेश करून तो एका जागी बसला. सामवेद पाठ झाल्यानंतर प्रस्तोता, उद्गाता, प्रतिहर्ता स्तोत्र पाठ सुरू करणार होते.

उषस्ती प्रस्तोताला म्हणाला—"तू ज्या देवाचे स्तोत्र आता म्हणणार आहेस त्या देवाविषयी अज्ञानाने स्तोत्र म्हटलेस तर तुझ्या डोक्याची छकले होऊन जातील."

तेच तो उद्गाता व प्रतिहर्ता यांना पण म्हणाला. तिघांना काय करावे, हे सुचेना. तिघे परस्परांची तोंडे पाहू लागले.

सौ. सरलाबाई माने

Fullscreen

127

58 /76

नंतर प्रस्तोताने उषस्तीला विचारले— "कोण असा देव आहे त्या देवाचे स्तोत्र मी म्हणू? कारण तुम्ही म्हणालात की समजल्या शिवाय मी स्तोत्र म्हटलं तर माझं डोकं फुटेल."

"तुझा स्तुत्य देव प्राण आहे. सर्व प्राणी या प्राणापासूनच जन्माला येतात, आणि या प्राणातच शेवटी लीन होऊन जातात." उषस्ती म्हणाला.

नंतर उद्गाताने उषस्तीला विचारले— "मी कोणत्या देवाचे स्तोत्र गावे, म्हणतां?"

"सूर्य! त्या सूर्याच्या कृपेनेच सर्व प्राणी जन्माला येतात." उषस्ती म्हणाला.

प्रतिहर्त्याने पण पहिल्या दोघांनी विचारला तसाच प्रश्न केला.

"तुम्ही अन्न देवतेचे स्तोत्र म्हणावे. सर्व प्राणी अन्नदेवतेच्या कृपेनेच या जगात जगतात." उषस्ती म्हणाला.

राजा इतका वेळ ते सर्व संभाषण शांतपणे ऐकत होता. जवळ येऊन आदरपूर्वक उषास्तीला नमस्कार करून त्याने विचारले—"कोण आपण? जरा आम्हाला पण ते कळण्याचे भाग्य द्याव."

"मी चाक्रायण गोत्री आहे. माझं नाव उषस्ती." उषस्ती म्हणाला.

"आपल्या विषयी मला माहिती नव्हती. म्हणून मी इतर ब्राह्मणांना या यज्ञासाठी पाचारण केले होते. आता आपणच हा यज्ञ आरंभ व पूर्ण करण्याची कृपा करावी." राजा म्हणाला व त्याने उषस्तीलाच यज्ञ आरंभ करण्यास विनंती केली. यज्ञ संपल्यानंतर राजाने उषस्तीला सुद्धां ऋत्विकांबरोबर दक्षिणा देऊन त्यांचा सर्वप्रकारे सत्कार केला.

कृष्णावतार

एकदा कृष्ण त्याचे वडील वसुदेवाच्या घरी असता त्याला एक गोष्ट सुचली. त्याच्या अनुयायांना राहण्यासाठी द्वारका नगरीचा निर्माण झाला. परंतु त्यांना आवश्यक त्या सुखसोयी मात्र होऊं शकल्या नाहीत. म्हणून त्याने शंखनिधीचे स्मरण केले. लगेच ती प्रगट झाली व म्हणाली "प्रभो! माझे स्मरण कशासाठी आपण केले आहे? आज्ञा करावी, लगेच त्यांचे पालन होईल."

"हे निधिदेवी! दरिद्र हा एकाद्या प्रेतासारखा असतो. माझ्या अनुयायांत कोणी दीन दरिद्र असलेला मला पाहवत नाही. प्रत्येक घरात सर्वदा सुख, शांती व सुबत्ता नांदेल असे काही तरी कर." कृष्ण म्हणाला.

"ठीक!" शंखनिधि म्हणाली व बाकी अष्ट निधींना भेटून तिने कृष्णाने दर्शविलेली इच्छा त्यांना कळविली. लगेच नवनिधी द्वारकेला येऊन राहू लागल्या आणि द्वारकेत सर्वत्र वैभवच वैभव दिसू लागले.

अशाच प्रकारे कृष्णाने एकदां वायुचे स्मरण केले. वायु प्रकट होऊन कृष्णासमोर हात जोडून उभा राहला.

कृष्ण त्याला म्हणाला "वायुदेवा! तुझे बळ आणखी कोणाच्या ही अंगात नाही.

Fullscreen 127 60 /76

माझे एक काम कर. इंद्रासाठी विश्वकर्म्याने सुधर्म नांवाची एक राज्यसभा निर्मित करून दिली होती. आम्हां यादवांसाठी देखील एका राज्य सभेची आवश्यकता आहे. तूं इंद्राला माझ्या या सूचने विषयी सांगून त्याच्या परवानगीने ती राज्यसभा मला आणून दे."

वायु इंद्रलोकी गेला. त्याने देवांना कृष्णाची इच्छा कळविली. त्यांच्या परवानगीने त्याने सुधर्मनांवाची राज्य सभा आणून कृष्णाला दिली आणि त्याचा निरोप घेऊन निघून गेला.

अशा तऱ्हेने कृष्णाने सर्व लोकांतून उत्तमोत्तम वस्तूंचा संग्रह करून द्वारकेचे वैभव वाढविले. नंतर त्याने स्वतः सर्व गोष्टींचा विचार करून मुख्यमुख्य कामें करण्यासाठी योग्य व्यक्तींच्या नेमणुका केल्या. उग्रसेन हा राजा होता. काश्यप नांवाचा एक ब्राह्मण यादवांचा पुरोहित होता. विकद्र मंत्री होता. राज्यव्यवस्थेचे दहा विभाग पाडून कृष्णानें हुशार यादवांना त्या त्या विभागाचे काम पाहण्यास नेमले. दारुक हा कृष्णाचा सारथी होता. अस्त्र विद्येत द्रोणाचार्यांप्रमाणेच शूर असा सात्यकी द्वारकेचा सेनापती होता.

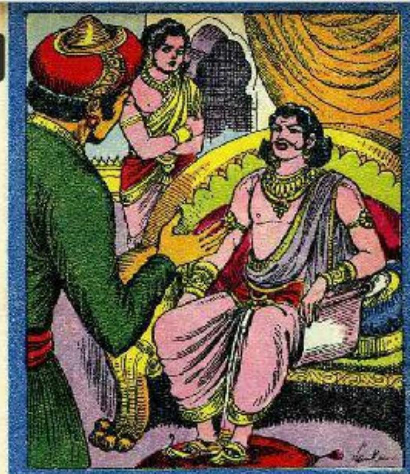
अशा प्रकारे प्रजेच्या सुखसोयींची उत्तम व्यवस्था करून दिल्यावर द्वारकेचे वैभव वाढले. ती भूलोकांतला स्वर्ग म्हणून गणली जाऊ लागली. रैवतला रेवती नावाची एक सुंदर मुलगी होती. तिच्याशी बलरामाचे लग्न झाले. त्यानंतर कृष्णाचे रुक्मिणीशी स्वयंवर झाले. त्याची कथा अशी.

विन्ध्य पर्वताच्या दक्षिणेला विदर्भ नांवाचा देश आहे. त्याची राजधानी कुंडिन ही नगरी होती. त्यावेळी भीष्मक हा विदर्भ देशाचा राजा होता. त्याला रुक्मी नावाचा एक पराक्रमी मुलगा होता. त्याला ध्रुव राजाकडून काही अस्त्रे व परशुरामाकडून ब्रह्मास्त्र मिळाले होते. त्याचे कृष्णाशी पटत नव्हते.

रुक्मीला रुक्मिणी नांवाची एक रूपवती आणि गुणवती बहीण होती. तिच्या सौंदर्याची प्रसिद्धी त्रिलोकात होती. तिच्या थोरपणाविषयी तीन गोष्टी प्रसिद्ध आहेत. सर्वांत प्रथम म्हणजे कृष्णावर तिचे प्रेम जडले होते. स्वतः कामदेव तिच्या पोटी जन्मला होता. ऋषी व मुनी तिला देवी प्रमाणे पूज्य मानीत असत.

रुक्मिणीच्या सौंदर्याचे व गुणाचे वर्णन मित्रमंडळींच्या तोंडी कृष्णाला कळले होते. त्याच प्रमाणे कृष्णाच्या सौंदर्याचे व शौर्याचे वर्णन रुक्मिणीला तिच्या मैत्रिणींकडून कळले होते. अर्थातच दोघांचे परस्परांवर प्रेम जडले. परंतु परस्परांना भेटणे दोघांना शक्य झाले नाही आणि त्यांना त्याचे विरह दुःख फार वाटू लागले.

आपण ज्या मुलीशी लग्न करण्याचा विचार करीत आहो त्याला विघ्न आणण्याची छाती त्रिलोकांत कोण करील, असे कृष्णाला वाटे आणि रुक्मिणी कृष्णाच्या नांवाच्या

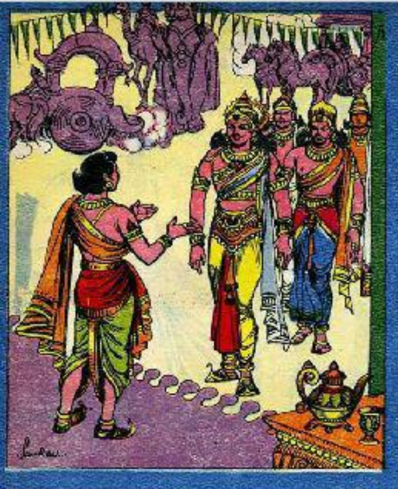

मनांतल्या मनांत जप करीत होती. त्याला सोडून दुसरा काही विषय तिच्या मनात येतच नसे.

पण रुक्मीला कृष्ण मुळीच आवडला नाही. गवळ्याच्या मुलाला, गुराख्याचे ज्याने काम केले त्याच्याशी आपल्या बहिणीचा विवाह? ते त्याला कसे पटणार?

मध्यंतरी जरासंधाने मगध देशातून असा निरोप पाठविला की रुक्मिणीचा विवाह शिशुपालाशी करून द्यावा. जरासंधाची इच्छा म्हणजे आज्ञाच होती. शिशुपाल हा जरासंधाचा दत्तक मुलगा होता. त्याच्या

Fullscreen 127 62 /76

बापाचे नाव दमघोष होते. त्याची आई म्हणजे कृष्णाची आते, वसुदेवाची बहीण श्रुतश्रवा. दमघोष व जरासंध हे नात्याने परम्परांचे व्याही होते. म्हणून दमघोषाने आपला सर्वांत मोठा मुलगा शिशुपाल याला जरासंधाला दत्तक दिला होता. शिशुपालाला सुनिधु असेपण एक नाव होते.

जरासंधाचा निरोप कळल्यावर भीष्मक शिशुपालाशी रुक्मिणीचा विवाह करून देण्यासाठी तयारी करू लागला. परंतु त्याला मनापासून तो संबंध पसंत नव्हता. कृष्णच आपला जावई व्हावा असे त्याला वाटत होते. परंतु रुक्मी व कृष्ण यांचे परस्परांशी पटत नाही, हे त्याला माहीत होते. रुक्मिणीचे लग्न शिशुपालाशीच व्हावे असा रुक्मीने हट्ट धरला होता. मुलाशी या गोष्टीवर भांडण करणे त्याला पसंत नव्हते. म्हणून तो जरासंधाच्या इच्छे-प्रमाणे लग्नाला तयार झाला.

लग्नाचा मुहूर्त ठरल्यावर जरासंधाने आपल्या स्नेही व नातेवाईक मंडळीस निमंत्रणे पाठविली. अंग, वंग, कलिंग, पौंड्र, पांड्य, काश, करूश इत्यादि देशांचे राजे लग्नास हजर राहण्यासाठी निघाले. शिशु-पालाबरोबर त्याचा मित्र करूशचा राजकुमार पौंड्रक वासुदेव, एकलव्याचा मुलगा वीर्यवंत, दंतवक्रचा मुलगा सुवक्र इत्यादि अनेक राजकुमार आले होते. या सर्वांसह जरासंध कुंडिन नगर येथे आला.

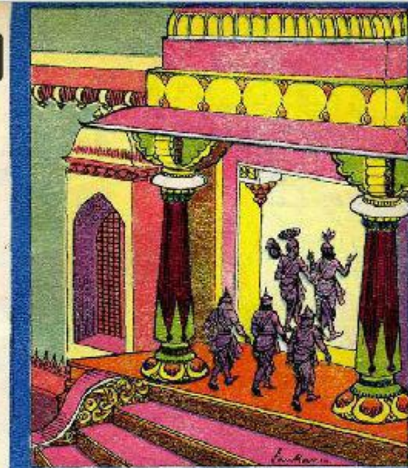
रुक्मी अनेक रथ, हत्ती, घोडे वगैरे घेऊन जरासंधाच्या स्वागतासाठी सामोरा गेला. वऱ्हाडाला उतरण्याची त्याने उत्तम तयारी ठेवली होती.

मुहूर्त दुसऱ्या दिवशीच होता. सर्व राजे रजवाड्यांनी आपापल्या सैन्याला खूप सजवले होते. शिशुपाल नवरदेवाचा पोशाख करून आपल्या मित्र मंडळीबरोबर नटून तयार होऊन बसला होता.

तिकडे द्वारकेला नारदाने ही बातमी कृष्णाला जाऊन कळविली होती. त्याचा तो गोरा देह, सोनेरी रंगाचे केस, अंगावर हरिणाजिन, डोक्यावर मयूरपंखांचे छत्र, वायूच्या लहरीबरोबर येणारा गोड वीणेचा आवाज अशा वेषांत येणाऱ्या नारदाला पाहून सर्व द्वारकावासी चकित होऊन पहात होते.

नारद येत असल्याची वार्ता कळल्या बरोबर उग्रसेन, वसुदेव, कृष्ण, बलराम आदिक यादव प्रमुख त्यांच्या स्वागतासाठी सामोरे गेले आणि त्याला आदरपूर्वक बोलावून सुधर्म राज्यसभेत घेऊन आले. त्याला सुवर्णासनावर बसायला सांगून त्याचा सर्वप्रकारे सत्कार केला.

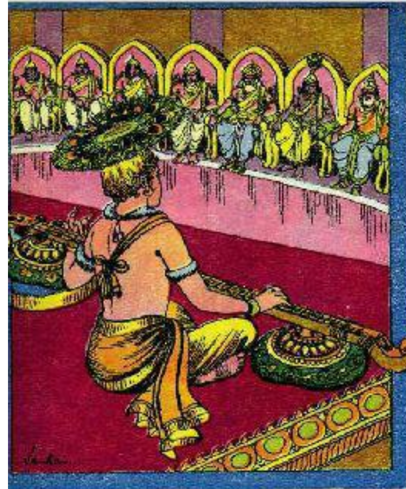
कृष्णाने सर्वांना बसायला सांगून नार-दाला विचारले—"नारदा! सर्व सकुशल आहे ना? त्रिलोकांचे रहिवासी सुखासमा-धानाने रहात आहेत ना? तू त्रिलोकात वास करणारा, तुला माहीत नाही असे काय असणार? बरे तर येण्याचे काही विशेष कारण असेल तर बोल. यादव वंशाच्या हिताची काही गोष्ट असणार यात मला

तरी संशय नाही. आम्ही तर तुझ्या आगमनाने धन्य झालो."

कृष्णाच्या या गोड बोलण्याने नारद खूष झाला व म्हणाला—"अरे कृष्णा, तू मला हे सर्व विचारतो आहेस. नुसते तुझे स्मरण केल्याने प्राणिमात्राचे हित होते. तुझी कृपा असल्यावर कोणाला कशाची काळजी करण्याचे कारण नाही. असे असून ही तू मला हे विचारतो आहेस ही गोष्टच मला धन्यता वाटण्यास पुरे आहे." असे सांगून नारदाने सूर लावला व वीणावादन सुरू करून सुरांत हरिस्तवन केले. मीन

Fullscreen 127 64 / 76

अवतारापासून रामावतारापर्यंतची कथा सांगितली. नंतर कृष्णाच्या बाललीला, कालियामर्दन इत्यादी पराक्रम, गोवर्धन धारण या सर्वासंबंधाने एकेक गीत म्हणून कृष्णाची स्तुति केली. नारदाचे ते गायन प्रत्येक जण तन्मय होऊन ऐकत होता. कारण कृष्ण हा त्यांचा आत्मीय, नातेवाईक किंवा खेळगडी होता. नारदाने गायन संपल्यावर वीणा एका बाजूला उचलून ठेवली तेव्हा सर्व, तो काय म्हणतो हे ऐकण्यासाठी उत्सुकतेने त्याच्याकडे पाहू लागले.

कृष्णाने नारदाकडे स्मित करून एकदा पाहिले व म्हणाला—"नारदा! तू माझी स्तुती गाऊन दाखविलीस. माझ्या गुणांचे इतके वर्णन केलेस. पण हे सर्व तू फुकटात केले असशील असे नाही वाटत मला. तुझा कांही तरी हेतू त्यात होता. मग सांगून टाक."

"कृष्णा, तू अंतर्यामी आहेस. तुला माहीत नाही असे काही आहे का? आता, तू विचारतो आहेस म्हणून सांगतो. दक्षिणेकडे समुद्रकाठी गोकर्ण नावाचे एक तीर्थक्षेत्र आहे. तेथे शंकराचे एक ज्योतिर्लिंग आहे. त्याच्यासमोर वीणावादन करून व गायन करून मी कुबेराच्या दर्शनास जात होतो. वाटेत कुंडिनपुराचा राजा भीष्मक याला भेटलो. त्याने सर्वप्रकारे माझा सत्कार केला. परंतु तेथे जरासंध आदिक कित्येक राजे व चक्रवर्ती बसले होते. भीष्मकाला मी ते सर्व कशासाठी जमले आहेत हे विचारले. तेव्हा तो म्हणाला की त्याची मुलगी रुक्मिणी हिचा विवाह चेदी देशाचा राजा शिशुपाल याच्याशी करण्याचे ठरवून मुहूर्तपण नक्की करण्यात आला आहे. त्या लग्नासाठी सर्व

Fullscreen 127

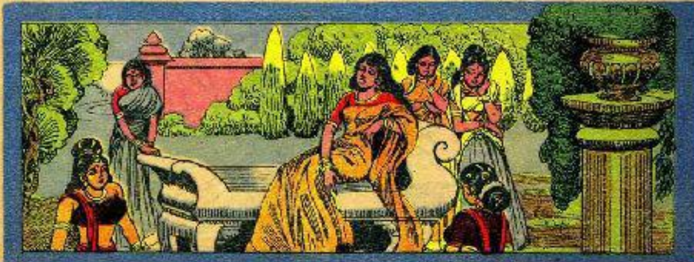

66 /76

जमले आहेत. उद्या सकाळचा मुहूर्त धरला आहे. मी ही बातमी तुला कळविण्यासाठी येथवर आलो आहे." नारद म्हणाला.

नारद पुढे म्हणाला—"रुक्मिणीवर तुझे प्रेम आहे व भीष्मकाने तुझ्या शत्रूशी तिचे लग्न करण्यासाठी मुहूर्त धरला आहे. तुझे प्रेम तिच्यावर व तिचे तुझ्यावर आहे ही गोष्ट जगजाहीर आहे. शिशुपालांशी तिचे लग्न झाले तर त्या पेक्षा जास्त अपमानास्पद गोष्ट काय असणार? म्हणून तू उग्रसेन महाराजांना बरोबर घेऊन आणि सात्यकी वगैरे इतर शूर व पराक्रमी साथी-दारांना ससैन्य घेऊन कुंडिनपुरी जा. तेथे जमलेल्या राजांची खोड मोडून त्यांचा बेत पार पडू देऊ नकोस. तुझ्या हाती सुदर्शन चक्र असेपर्यंत तुला कोणती गोष्ट अशक्य आहे? आणखी एक गोष्ट सांगून ठेवतो. मी आकाशमार्गे गुप्तपणे जात असता मी एका उद्यानांत आपल्या मैत्रिणींबरोबर बसून रुक्मिणी रडत असेलेली पाहिली. अशा प्रसंगी तुझ्याशिवाय ती कोणाचा धावा करणार? ती विरह दुःखाने व इच्छे विरुद्ध तुझ्या शत्रूशी तिचे लग्न होत आहे, या मनःतापाने रडत बसली आहे. तिने खाणे पिणे सोडून दिले आहे. सखीचा हात धरूनच तिला उठता बसता येते. तिला पाहून दगडाला सुद्धा पाझर फुटेल. हे सर्व कष्ट ती केवळ तुझ्या दर्शनासाठी व तुझ्याशी तिचे लग्न होत नाही याबद्दल दुःखामुळे सहन करीत आहे. तूच वाचविलेस तर ती वाचेल. आता तूं आपले कर्तव्य समजून जे योग्य ते कर. बरे तर मी येतो."

असे सांगून नारद कृष्णाचा निरोप घेऊन निघाला.

अरण्यपुराण

[१९]

माकडे मौवलीला पडक्या गावात घेऊन जाऊन निश्चिंत झाली. मौवलीचे मित्र त्याच्या मदतीला धावतील ही कल्पना देखील कधी त्यांच्या मनाला शिवली नाही.

मौवलीने कधी मोठ्या वस्तीचे गाव पाहिले नव्हते. ते पडके गाव म्हणजे एक जुने नगरच होते.

फार पूर्वी एका राजाने ते नगर एका डोंगरावर वसविले होते. नगराच्या द्वाराकडे जाण्याच्या वाटेची चिन्हें अद्याप स्पष्ट दिसत होती. दारे मोडून गेली असली तरी चौकटी शाबूत होत्या. बुरूजांच्या खिडक्यांतून रानटी वेली खाली लोंबत होत्या.

टेकडीवर जो राजवाडा होता त्याच्यावर छप्पर नव्हते. अंगणांत जे संगमरमरी दगड बसले होते ते फुटून मधून गवत व इतर लहान लहान झाडे उगवली होती. उघड्या भिंती असलेली अनेक घरे होती. ती घरे मधमाशीच्या काळ्या पोळ्यासारखीं दिसत होती. चौरस्त्यावर एक जुनी तुटलेली मूर्ती की पुतळा होता.

माकडांना ते आपले गांव वाटत होते. त्यामुळे ती इतर जनावरांना आपल्याहून हीन लेखीत. परंतु ही घरे कां बांधली गेली होती व त्यांचा उपयोग कसा करावयाचा हे त्यांना माहीत नव्हते. ती राजाच्या दरबारात उड्या मारीत आणि धांगड धिंगा करीत. कधी येऊन माणसा-

Fullscreen 127 68 /76

सारखी बसत. आपसात ती भांडत, परस्परांवर धूळ उडवीत पुन्हा राजाच्या बागेत शिरत व तेथिल्या फळा फुलांचा नास करीत. त्यातच त्यांना गंमत वाटे. ते राजवाड्याचा काना कोपरा हिंडून येत, पण ते कोठे जाऊन आले हे थोड्याच वेळात विसरून जात.

"आपण माणसांसारखे राहातो नाही का?" ती आपसात बोलत. ती खड्ड्यातल्या पाण्यात डुंबत. माकडांना जितकी बुद्धि आहे व बळ आहे तितके इतर प्राण्यात नाहीं. ती परस्परांशी नित्य हेच बोलत. त्या नगरात काही दिवस राहिल्यावर गंमत वाटेनाशी झाली म्हणजे पुन्हा रानात जाऊन रहात.

मौवली स्वतः रानात इतके दिवस राहालेला. पण त्याला या माकडचेष्टा आवडल्या नाहीत. संध्याकाळी माकडे त्याला घेऊन त्या पडक्या नगरांत घेऊन आली. इतके दिवस ती त्याला ओढून उचलून घेऊन आली होती. पण त्यांनी त्याला कधी स्वस्थपणे बसू की झोपू दिले नाही. त्या दिवशी पण त्यांनी त्याला मधोमध बसविले आणि त्याच्या चारी बाजूला उभी राहून नाचु व उड्या मारू लागली. एका माकडाने एक लांबलचक भाषणपण दिले. ते म्हणाले—"माकडांनी मौवलीला पळवून तेथे आणले ही गोष्ट इतिहासांत सुवर्णाक्षरांनी लिहिली जाईल. मौवली त्यांना वेली व वेळूंच्या चटाया विणायला शिकवील व त्यांची छपरे करून आपल्याला पावसापासून स्वतःचे रक्षण करता येईल."

मौवलीने काही वेली आणून त्यांना विणायला शिकविले. माकडेपण त्याची नकल करून थोडे थोडे विणण्याचे काम शिकू लागली. परंतु लवकरच त्यांना त्या कामाचा

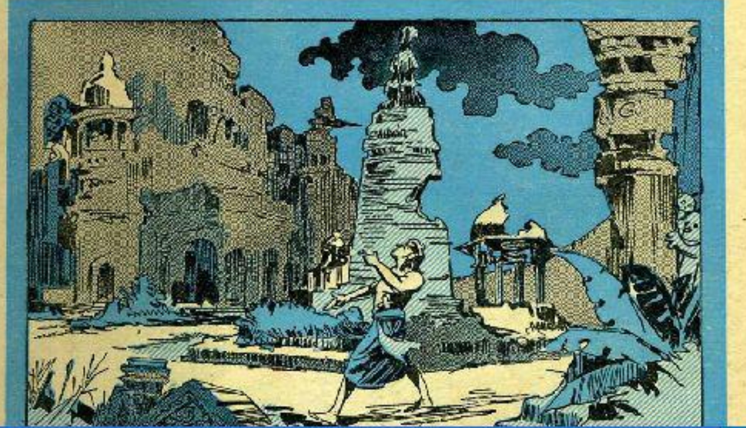
कंटाळा येऊ लागला. ती परस्परांच्या शेपट्या ओढीत आणि धावत पळत आणि खिदळत.

"मला भूक लागली आहे. येथल्या राना वनाची मला ओळख नाही. मला खायला तरी आणून द्या, नाही तर शिकार करायला परवानगी द्या." मौवली माकडांना म्हणाला.

त्याला खाण्यासाठी फळमुळे गोळा करून आणायला वीस पंचवीस माकडे निघाली. परंतु त्यांचे आपसांत भांडण झाले आणि वाटेतच ती फळे पडून नास होऊन गेली. उरलेली फळे आणणे कोणाला आवडले नाही.

मौवलीला उपास मारीमुळे राग येऊ लागला होता. तो शिकारीच्या शोधार्थ ओरडत त्या पडक्या नगरात हिंडू लागला. पण त्याच्या आवाजाला कोणाचेच उत्तर मिळत नव्हते.

"इतकी निरुपयोगी जागा आणखी कोठे नसणार. माकडांच्या विषयी अस्वल जे म्हणाले होते ते खरेच ठरले. यांना चाल नाही रीत नाही. काही नियम नाही. शिकार यांना करता येत नाही. यांचा

Fullscreen
127

70 / 76

कोणी नायक नाही. फुकटच्या फुशारक्या मात्र मारतात आणि चोरी करून पोट-भरतात. मी येथे असा उपाशी मेलो किंवा त्यांनी मला ठार केले तर त्याला जबाबदार मीच आहे. काय वाटेल ते करून येथून निसटून पुन्हा जंगलांत जाता आलं तर बरं होणार आहे." मौवलीच्या मनांत हे विचार घोळत होते.

तो नगराच्या तटापर्यंत जेमतेम पोचला असेल, माकडे त्याला पुन्हा परत ओढून घेऊन आली. "तुला स्वतःचे हित कळत नाहीं." वृद्ध माकडे त्याला म्हणाली. मौवलीने दात ओठ चावून मनातला राग मनातच दाबून टाकला.

राजवाड्यात एक संगमरमरी दगडाचा एक मंडप होता. शंभर वर्षांपूर्वी अंतःपुरातल्या स्त्रिया एका गुप्तद्वाराने येऊन तेथे चांदण्यात विहार करीत असत. मंडपाच्या चारीबाजूला संगमरमराच्या शिळा बसवलेल्या होत्या. त्यांच्या फटीतून चांदणे आंत येत असे. आता ते छप्पर अर्धे फुटून गेले होते व गुप्तद्वाराचे तोंड बंद होत आले होते. माकडे मौवलीला धरून तेथे घेऊन आली व मोठमोठ्याने ओरडू लागली— "आम्ही वृद्ध, शहाणी व पराक्रमी माकडे आहो. आमच्या मधून तू पळून जातोस ? आमच्या विषयी रानांतल्या इतर प्राण्यांना कांही समजावून सांग."

मौवलीला वाटू लागले—"यांना वेड लागलेला कोल्हा चावला असावा. म्हणून ती सुद्धा वेड्यासारखी बरळत होती. तो पहा चंद्रावर लहानसा ढगाचा तुकडा येत आहे. मोठा ढग असता तर मी पळूनच गेलो असतो."

[पुढील गोष्ट पुढील अंकी]

"७३. नागपुर"

उत्तर अमेरिकेच्या एरिझोना वाळवंटात इ. सनापूर्वी तीन शतके आधी होहोकाम नांवाच्या एका जातीचा लोप झाला. गिला नदीच्या काठीं "नागपुर" नांवाच्या वस्तींत १२०० वर्षे ते रहात होते. प्रस्तर युगांतल्या आयुधांचा ते वापर करीत. त्यांनी शेतकीसाठी कालवे खोदले. त्यांची कोरीव कामें अलीकडे उपलब्ध झाली आहेत.

